

M O M E N T E N

KUNST EN DEMOCRATIE

Oaster iets scheelt, moede nie zwijgen Omtrent 0110

Katrien Smits | Benjamin De Cleen | Michael Debusscher

KUNST EN DEMOCRATIE VZW ■ ARENBERGSTRAAT 1D ■ 1000 BRUSSEL

Tel: 02/551 13 90 ■ Fax: 02/551 13 95 ■ E-mail: info@kend.be ■ Fortis 001-3185140-27

Oaster iets scheelt, moede nie zwijgen	1
<i>Katrien Smits</i>	
All we are saying...	5
<i>Katrien Smits</i>	
Veldslag om het volk	31
<i>Benjamin De Cleen</i>	
Hoogmis voor verdraagzaamheid	51
<i>Michael Debusscher</i>	

Oaster iets scheelt, moede nie zwijgen

Omtrent 0110

Het afgelopen cultuurseizoen waren weinig evenementen zo geladen als de concerten voor verdraagzaamheid op 1 oktober 2006. Een klein 'politiek concert'/stadsfeest, in oorsprong gericht tegen het Antwerpse Vlaams Belang (VB), werd snel een uniek interstedelijk evenement met een bredere, ethische boodschap en een culturele mix van kunstgenres, stijlen en persoonlijke accenten in vier Belgische grootsteden: Gent, Brussel, Charleroi en Antwerpen. '0110' werd een begrip nog voor de datum aanbrak.

Met de hype rond de concerten brachten vragen als 'Hoe politiek is deze manifestatie?' en 'Zing je tegen het Vlaams Belang of voor verdraagzaamheid?' het debat over de relatie tussen kunst, cultuur, ethiek en politiek onder de aandacht. Televisie, radio, kranten en tijdschriften wakkerden de discussies aan en verscherpten de verschillende stemmen in het debat.

Sommige opiniemakers ontzagen daarbij niemand in hun kritieken van 'ergerlijk' tot 'oubollig links'. Vooral het concept 'verdraagzaamheid' kreeg het hard te verduren en was volgens hen te breed, te passief, te negatief, te verouderd of zelfs polariserend, contra-productief en debatbelemmerend. De

deelnemende muzikanten, zangers en andere kunstenaars benadrukten dan weer hun 'artiest zijn' en wilden zich vooral uitdrukken op de manier waarop zij dat goed kunnen: via kunst. Vlak voor de verkiezingen zwegen de meeste zetelende (paarse) politici overigens in alle talen. Enkel GROEN! juichte het project openlijk toe. CD&V toonde zich ambivalent en verward. NVA verzocht de zangers brutaal te zwijgen. Vlaams Belang schreeuwde moord en brand en organiseerde uiteindelijk zelfs een countercongres op dezelfde 1 oktober 2006.

Een klein jaar later terugblikken op die gebeurtenissen levert een aantal boeiende inzichten op. De emoties zijn voor even getemperd, de gemeenten hebben hun nieuw beleid uitgetekend en artiesten wijden zich weer ten volle aan hun kunst. De afstand laat ons een zekere graad van rationele analyse toe.

Het gaat dan niet meer zozeer over de concerten in kwestie, maar vooral over de voormelde sleutelbegrippen kunst, cultuur, ethiek en politiek. 0110 wordt een aanleiding om een aantal vragen te stellen over de zin of de onzin van publieke statements, het belang van debat voor een democratie en voor het omgaan met diversiteit in de samenleving, de rol van kunst in een democratische samen-

leving, de vrijheden en de grenzen van artiesten en politici, van kunst als stimulering van het creatieve en ethische vermogen of als politieke bestrijding van extreemrechts, ...

Wie alle publicaties over 0110 erop wil nalezen, heeft daar een vette kluit aan. Kunst en Democratie analyseerde meer dan honderd interviews, essays, opiniestukken, nieuwsberichten en fora. Daardoor werden een aantal evoluties zichtbaarder en kregen de verschillende posities in het debat duidelijker vorm. Naast een aantal opvallende gegevens, bracht die analyse ons vooral ook veel nieuwe vragen.

De aanwezigheid van populaire artiesten, bijvoorbeeld, was een uitzonderlijk gegeven op dit soort manifestaties en veroorzaakte op allerlei manieren onverwachte uitkomsten. Bij politiek extreemrechts kon daardoor op zijn minst gesproken worden van een tijdelijke logica-verwarring. Het is echter nog maar de vraag of dit enkel en alleen aan 0110 te danken was.

Kunnen volkse liedjeszangers in de toekomst misschien nog een belangrijke rol spelen in soortgelijke symbolische strijden of overschatten we dan de impact van kunst en kunstenaar op de samenleving? Mogen we dit soort rol überhaupt wel van popzangers verwachten, of is politiek engagement een vrije keuze van elke artiest? Tijdens de concerten, was sprake van 100.000 toeschouwers, veel ambiance en groot feest, maar betekende 0110 ook meer dan een festival als Rock Werchter? Was er misschien sprake

van een zeker onbehagen bij het publiek en zo ja waarom? Wat was de kracht van hun statement, zo die er was? Waarover ging die dan uiteindelijk? Wat doen we daar mee, nu en straks?

Kunst en Democratie vroeg het aan een aantal sleutelfiguren in het debat, bijna één jaar later, in de aanloop naar de federale verkiezingen 2007. Gedachten, stellingen, antwoorden en vragen van artiesten, organisatoren, opiniemakers, politici en academici worden naast en vaak ook tegenover elkaar geplaatst in het eerste artikel *All We Are Saying...*

Op 0110 werden etiketten en categorieën opgeheven ten voordele van een mix van genres en stijlen. Onvermijdelijk worden in het eerste artikel dus een aantal termen met elkaar verward. Populaire cultuur, populisme, volkse kunst, Vlaamse muziek, alternatieve artiesten, maatschappijkritische kunstenaars, politiek, democratie, ... zijn geen eenduidige begrippen. Een academische kijk op de zaken laten we dan ook beter over aan deskundigen.

Benjamin De Cleen gaat in op termen als 'populaire cultuur' en 'populisme'. Als onderzoeksassistent is hij verbonden aan de vakgroepen communicatiewetenschappen en taalkunde van de Vrije Universiteit Brussel. Hij werkt er aan een doctoraat dat, vanuit een traditie van kritisch discours onderzoek, ingaat op 'politieke correctheid' en andere aspecten van het 'spreken over spreken'.

De Cleen bekijkt 0110 als een *Veldslag om het Volk*, die, volgens hem, voor één keer niet door Vlaams Belang gewonnen

werd. Zijn argumentatie luidt in hoofdzaak dat 0110 er wel degelijk in slaagt de anders kritiekimmune populistische logica te ondergraven.

Of 0110 effect heeft gehad op het stemgedrag van mensen is in deze publicatie niet aan de orde. Het is aan uitgebreider en intensiever onderzoek om dat te bepalen en zelfs dan nog blijkt stemgedrag een zeer moeilijk meetbaar gegeven te zijn. Die gedachte hield ons echter niet tegen om op het veld een aantal zaken te polsen bij de aanwezige 0110 toeschouwers. Waren zij daar omwille van de boodschap, of vooral om een leuk concert mee te maken? Hoe denken zij over verdraagzaamheid?

Michael Debusscher is cultuursocioloog en leidt het spin-off bedrijf CESOR, ver-

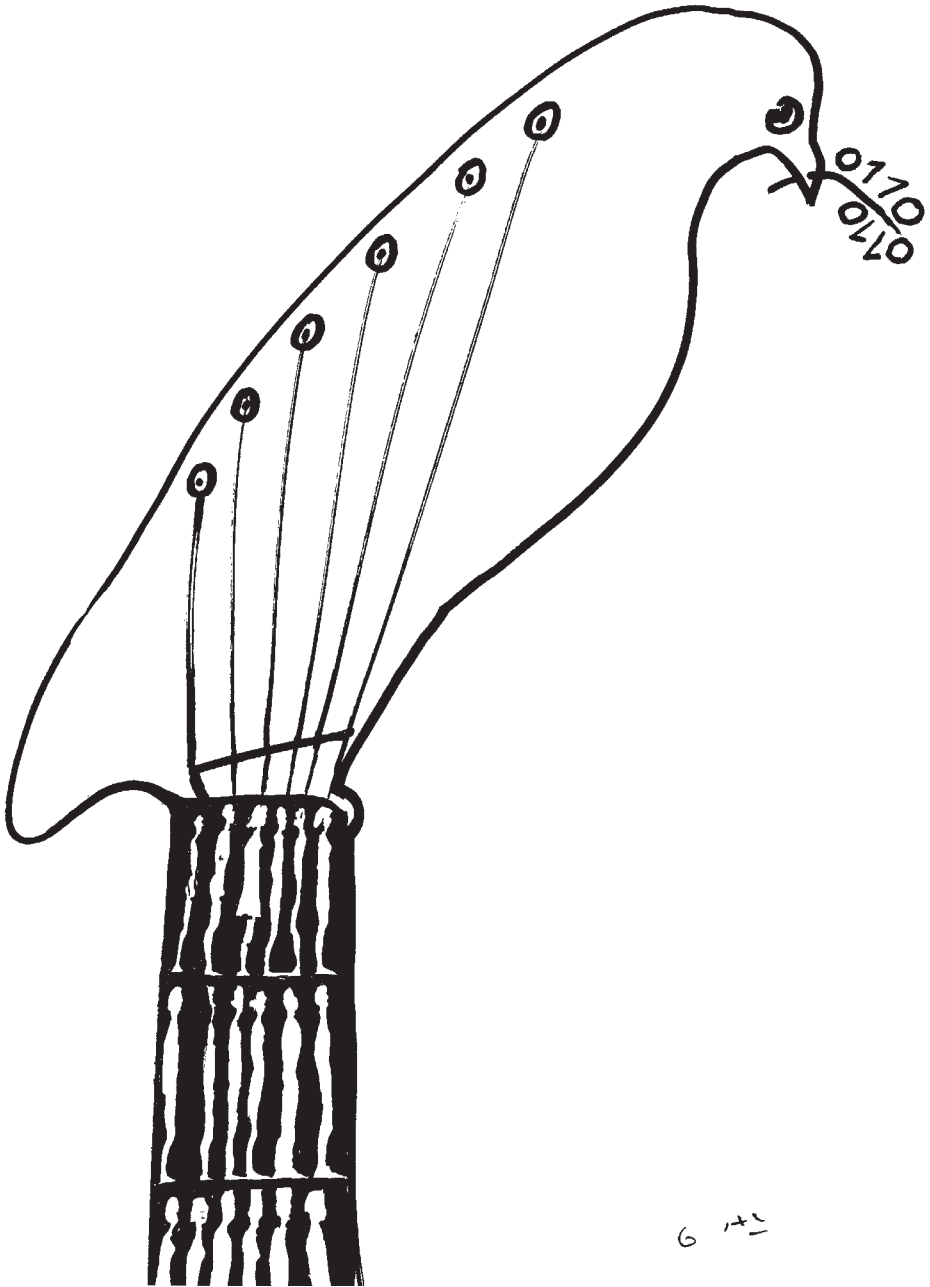
bonden aan de vakgroep sociologie van de Vrije Universiteit Brussel. Hij grijpt de resultaten van deze kleine enquête aan om het gemeenschapsgebeuren 0110 te duiden en laat zich vervolgens inspireren door oersocioloog Émile Durkheim om de concerten te beschrijven als een zuiveringsritueel en een *Hoogmis voor Verdraagzaamheid*. Zijn korte slotessay is een eerste aanzet tot cultuursociologische situering van het unieke muziek-evenement.

Wat schrijvers en commentatoren in woorden niet gezegd krijgen – en dat is heel veel – zegt GAL veel beter met beelden. Met zijn gekende gevatheid geeft onze huistekenaar zijn indruk op de feiten.

Katrien Smits

15 augustus 2007

G 14

U

All we are saying...

Katrien Smits

Benefietconcerten, optredens tegen de oorlog in Irak, muziekfestivals ten voordele van een goed doel: ze zijn al lang niet meer op één hand te tellen. Op 7/7/7 bracht Live Earth nog 150 muzikanten op verschillende podia over de hele wereld voor schoner en beter. Op Belgische bodem trad de muziekscène voor het eerst op grootschalige basis in actie met 0110. Ze werd daarin versterkt door een aantal kleinere broertjes die, onder andere, opdoken vanuit de literaire wereld (*Droom je Stad*) en de beeldende kunsten (*Sirene*).

Politieke concerten en protestmuziek zijn eigenlijk al heel vroeg ontstaan. De eerste tekenen ervan zijn terug te vinden in de barokmuziek en in Ludwig Von Beethovens fameuze derde symfonie *Eroica*. Aan het einde van de 19^e eeuw zochten Amerikaanse slaven een manier om zich te uiten via de blues. Later, op Woodstock, pleitten hippiebands tijdens *Three Days of Peace & Music* voor vrede en anarchisme. Wat de Nederlandstalige muziek betreft, is Boudewijn de Groot in Nederland wellicht de meest bekende protestzanger en kan Ferre Grignard één van de grote genoemd worden in België. Vanaf de jaren 1980, toen het hippietijdperk langzaam uitgedoofd was, leken ook

de protestsongs hun beste tijd gehad te hebben.

Toch zijn artiesten nooit gestopt met het maken van maatschappijkritische muziek en blijven ze hun stem verheffen voor een betere wereld, zij het soms op andere manieren dan vroeger. In 1985 was er de benefiet voor verhongerend Ethiopië, Live Aid en, in 2005, opvolger Live 8, de rush naar schuldenkwijtschelding voor de 'derde wereld'. Beiden zijn uiteindelijk politiek geworden pleidooien voor een menselijkere wereldhandel, hoewel er op dat laatste concert vrijwel geen enkele protestsong werd vertolkt. Ook 0110 maakte een politiek relevant statement voor 'meer verdraagzaamheid', maar, in vergelijking met veertig jaar geleden, waren de meeste liedjes gespeeld tijdens de concerten niet echt protestsongs te noemen. Er zijn hierop slechts een paar uitzonderingen, onder andere in het repertoire van Willem Vermandere.

Of dergelijke concerten ook belangrijk zijn en helpen om maatschappelijke problemen op te lossen, is geen makkelijke vraag. Sceptici menen dat de organisatie van dit soort evenementen weinig resultaat oplevert als men geen concrete antwoorden of een te bereiken doel naar voren schuift. Anderen benadrukken net

het belang ervan voor het aanklagen van wereldproblemen of voor het stimuleren van debatten.

Wat vertelt een evenement als 0110 over de relaties tussen kunst, ethiek, politiek en democratie en over de hedendaagse rol van artiesten? Kunst en Democratie vroeg de mening van tien mensen die elk vanuit hun positie terugkijken naar 0110. Tom Barman (frontman bij dEUS), Jan Goossens (artistiek directeur van de KVS) en Tom De Clerck (manager van Sioen) waren organisatoren, respectievelijk in Antwerpen, Brussel en Gent. Sibö Kanobana (MC bij Mobassik) en Filip Stuerbout (theatermaker bij HET BETOOG) geven hun indruk op de feiten als artiest. Tom Naegels bekijkt het als criticus en als schrijver. Politici Bart Caron, Patrick Janssens, Jos Geysels en Herman Van Rompuy interpreteren het gebeuren vanuit hun politieke achtergrond.

Elk van hen benadrukt het belang van een historische analyse. 0110 wordt vergeleken met acties als Hand in Hand, de Witte Mars, Live Aid en andere. De gestage politieke groei van extreemrechts sinds de eerste 'zwarte zondag' in 1991, de toenemende diversiteit en de stijgende onzekerheid bij mensen, het politiek engagement van artiesten als Bob Dylan, Luc Tuymans, Willem Vermandere en Tom Wolfe waren belangrijke elementen tijdens elk van de gesprekken.

De aangebrachte vragen worden ook tegen het licht gehouden van recentere gebeurtenissen. Wat te denken van

kunstenaren die kleur bekennen via een symbolische plaats op de lijst van politieke partijen? Welke betekenis had het massahuwelijk in Sint-Niklaas? Zijn het enkel de ergste vormen van racisme die door het publiek afgewezen worden en blijven we verlamd wanneer we in de dagdagelijkse realiteit moeten vechten tegen discriminatie? Zijn meer 'politieke' acties tegen extreemrechts nodig of zijn positieve manifestaties met een bredere, ethische focus effectiever? En, tot slot, welke toekomst bestaat er voor concerten als 0110?

De kunstenaar als spits

Rachid Taha: "Je kan je niet voorstellen met wat voor onbenulligen de showbusiness volloopt. Je moet dus niet luisteren naar elke hond met een gitaar om zijn hals, maar als een artiest een gefundeerde mening heeft, moet hij die wel wereldkundig maken, dan moet hij er alles aan doen om zijn podium ook voor inhoudelijke debatten te gebruiken." (MO*, juni 2007).

Op 21 juli 2007 werd aan dEUS-frontman Tom Barman de prijs voor de democratie uitgereikt omwille van zijn voortrekkersrol bij 0110. Met deze prijs wil de organisatie – Democratie 2000 en vzw Trefpunt – het belang van maatschappelijk engagement onderstrepen en de mensen steunen die duidelijk kamp kiezen tegen bedreigers van de democratische principes. Volgens voorzitter Eric

Goeman heeft Barman met zijn initiatief de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de kunstenaar opnieuw in de verf gezet.

Kunstenaars kregen altijd al de rol van criticus, commentator, rebel, voortrekker, ... toegeschreven, maar moeten artiesten vandaag maatschappelijke standpunten innemen of mag je dat niet op voorhand van hen verwachten en behoort het tot de autonomie van de kunstenaar om daar zelf over te beslissen?

Barman definieert zijn kunstenaarsrol als 'beschrijver'. Het zijn altijd persoonlijke ervaringen die hem drijven om zijn muziek te maken: "Ik ga niet zomaar protestsongs schrijven, maar zoek toch naar een manier om het individuele te overstijgen. Eén van mijn laatste songs gaat bijvoorbeeld over religie. Daarnaast heb ik met 0110 mijn muziekgroep laten passen binnen een breder kader om meer mensen te kunnen mobiliseren. Tijdens dat optreden hebben we wel een protestsong gezongen, die niet van ons was: *Sonic Youth against Fascism*. Dat nummer is eigenlijk een parodie op protestsongs: *It's the song I hate/it's the song I hate*."

Ook voor Tom De Clerck, manager van Sioen, is sociaal engagement nooit een doel op zich: "We hebben met vzw Keremos en met Sioen 0110 georganiseerd vanuit een persoonlijk gevoel, vanuit onze eigen overtuiging en verontwaardiging. We vonden dat we onze macht en kracht als organisatie ten goede moesten aanwenden en wilden een stem

geven aan de collectieve verontwaardiging over het extreemrechtse discours." Theatermaker Filip Stuerbout stelt het algemener: "Kunst ontstaat in eerste instantie vanuit de individuele noodzaak om (psychologisch) te overleven en niet zozeer vanuit de drang tot politieke verandering. Kunst zal bestaan vanaf het ogenblik dat er een bewustzijn bestaat dat zich op de een of de andere manier tot de zich omringende tijd en ruimte verhoudt. Het zal daartoe steeds de nodige vormen zoeken, net zoals de natuur manieren zoekt om te zijn. Het heeft iets universeel."

"Een politieke structuur, daarentegen," zo gaat hij verder, "is een wel te overwegen bestuursvorm die een specifieke mentaliteit en historische context nodig heeft. Eerder dan de politieke, is de individuele, esthetische en ethische verandering eigen aan een ontwikkelend bewustzijn belangrijk voor kunst. Net zoals dat bewustzijn, kan kunst tegelijkertijd niet omheen de historische context, haar politieke structuren en, zoals elk kind ten aanzien van ouders, een ethische subversie ten aanzien daarvan. Al die elementen zullen op de een of de andere manier in het kunstwerk behandeld worden."

Politici benadrukken vervolgens graag de maatschappijleidende rol van de kunstenaar en de verantwoordelijkheden die daaraan verbonden zijn: "Artiesten hebben een belangrijke voorbeeldrol," zo vertelt, bijvoorbeeld, spiritist Bart Caron: "Kunstenaars tonen de weg. Ze nemen de positie in van spits

in het maatschappelijke veld. Erkende en gevierde kunstenaars nemen bijna als vanzelfsprekend een voorttrekkersrol op." Specifiek voor wat betreft 0110 merkt Caron verder nog op "dat nu ook populaire artiesten die rol opnamen. Het thema verdraagzaamheid is blijkbaar zo ingrijpend in de samenleving, dat het zelfs populaire artiesten aanzet om mee te doen."

Schrijver en opiniemaker Tom Naegels, daarentegen, vindt dat sommige artiesten zich al te gemakkelijk maatschappelijke relevantie toekennen. Dat was ook het geval op 0110: "Er werd daar helemaal geen statement gemaakt. Kun jij me uitleggen waar 'verdraagzaamheid' voor staat? Door die populaire artiesten aan te trekken heb je misschien wel die meer volkse cultuur liefhebber meegekregen, maar op zo een vrijblijvende manier, dat het eigenlijk niet meer uitmaakt."

Volgens Naegels werd, voor wat 0110 betreft, te weinig ingegaan op de betekenis van het begrip 'verdraagzaamheid'. Wanneer en tegenover wie moeten we verdraagzaam zijn en waar stopt het? In De Standaard noemde Saïd El Majdoub, schrijver bij Kif-Kif, het een negatieve term. Verdraagzaamheid betekent: 'ondanks lastige eigenschappen toch iemand tolereren'. Als het dan gaat over de 'anders gekleurde' medemens, wordt verdraagzaamheid volgens Saïd eigenlijk een gevaarlijke term.

Barman erkent de algemeenheid van een begrip zoals verdraagzaamheid, maar beweert tegelijkertijd dat grote acties

grote gebaren vergen. Voor artistiek directeur van de KVS, Jan Goossens, betekent 'verdraagzaamheid' trouwens zeer veel vandaag: "Als je kijkt naar wat er in de wereld en in Vlaanderen aan de hand is, moet je behoorlijk cynisch zijn om te zeggen dat een oproep voor verdraagzame en open steden, een nietszeggende oproep zou zijn."

Volgens burgemeester van Antwerpen Patrick Janssens mag je 0110 uiteindelijk niet beoordelen volgens de criteria van een ideologische of politieke analyse die voor de volle 100% correct zou moeten zijn: "Artiesten bereiken zoveel mensen met iets wat in essentie een emotionele boodschap is. Mijn moeder kan wel tranen in haar ogen krijgen wanneer ze luistert naar een liedje van Rocco Granata over hoe het is om als Italiaanse werkmans in de mijnen te werken. Maar door iemand die op het podium staat te schreeuwen: 'diversiteit is realiteit!' wordt zij niet ontroerd."

Artiesten zetten uitroeptekens

Kurt Blondeel: "Anno 2006 is de protestsong nog niet dood, maar anderszijds: wanneer hebt u voor het laatst een plein bezet, slechts gewapend met een lied? De kernvraag luidt immers: kan muziek 'an sich' wel brede maatschappelijke veranderingen teweegbrengen? Zo goed als nooit, heeft de geschiedenis uitgewezen." (De Morgen, 15 juli 2006).

Ze waren meer dan alleen een momentopname, die concerten voor verdraagzaamheid. Er wordt nog voortdurend naar verwezen in interviews met artiesten, in publicaties en opiniestukken over maatschappelijke thema's als diversiteit, racisme en jongeren, en in onderzoeksrapporten verricht door politicologen of sociologen.

Niet dat de rechtstreekse effecten van de concerten (op het stemgedrag, op het samenleven van mensen, ...) daarbij zo hoog ingeschat worden. Als er al een effect was, beperkte dat zich, bijvoorbeeld volgens Tom Naegels, tot het tijdelijke en het emotionele: "0110 is vergelijkbaar met deelnemen aan *Fata Morgana*, of meezingen op *Antwerpen Zingt*. Er ontstaat in die massa, die bestaat uit mensen die elkaar niet kennen en ook geen moeite doen om elkaar te leren kennen, een vals gevoel van samenhang, een schijn van sociale cohesie, die even snel weer verdwenen is zodra het evenement voorbij is, maar die wel zodanig gepolitiseerd wordt dat mensen echt geloven dat ze door die deelname voor een betere samenleving hebben gezorgd."

Waarom zijn 'politieke' concerten dan toch zo belangrijk dat ze blijven plaatsvinden?

Popconcerten hebben altijd een hoog entertainmentgehalte en meestal is dat belangrijker dan de inhoud. Net daardoor weten ze een groot aantal mensen te mobiliseren. 0110 kon rekenen op zowat 100.000 toeschouwers in de vier steden samen en een veelvoud daarvan achter de buis.

Daarbij kan worden opgemerkt dat de concerten plaatsvonden in een klimaat van onbehagen en dat 0110, met de woorden van Marc Reynebau in *De Standaard* van 20 oktober 2006, "een spectaculaire witte reactie was tegen de weinig productieve zwarte gevoelens van verzuring, racisme en onverdraagzaamheid." Qua opkomst moesten de concerten alvast niet onderdoen voor de grote collectieve momenten die de afgelopen tien jaar het politieke bewustzijn deden ontkiemen, zoals *Hand in Hand* in 1992, de *Witte Mars* in 1996 en de *Stille Marsen* in 2006.

Anderzijds verschilt 0110 volgens sommigen ook van manifestaties zoals de *Witte Mars*. Het middenveld kreeg deze keer een heel ander gezicht. Vaak zijn op dit soort manifestaties vakbonden, jeugdbewegingen, politieke partijen en allerlei verenigingen actief betrokken bij de organisatie. Het allerbelangrijkste, volgens Jan Goossens, was dat nu een zeer specifiek deel van het middenveld – namelijk het artistieke en culturele – de publieke ruimte opeiste om heel duidelijk te spreken over de steden en de samenleving waarin ze in de toekomst willen leven: "Ik heb weinig vertrouwen in de debatten die vandaag op het politieke niveau worden gevoerd, omdat ze vaak populistisch, sloganesk en oppervlakkig zijn. Weinig politici van de grote partijen weten zich daaraan te onttrekken. Daarom geloof ik heel sterk in het middenveld, ook al vertaalt zich dat niet meteen in concrete politieke resultaten."

Naegels is het daar fundamenteel mee oneens: “Het publieke debat over racisme en onverdraagzaamheid is de laatste jaren sterk verdiept en genuanceerd geworden, ook omdat de democratische rechterzijde er haar plaats in heeft opgeëist. Het was het artistieke middenveld dat op 0110 sloganesk en oppervlakkig te werk ging. Al was het maar omdat het zich louter afzette tegen extreme gevallen van racisme.”

De mobilisatie van de concertgangers is voor Naegels meegegroeid vanuit een collectieve verontwaardiging over een aantal voorvallen van bruut geweld, zoals de moorden door Hans Van Temsche in Antwerpen. Ook het massahuwelijk in Sint-Niklaas ontstond voor hem vanuit een geschoktheid over een uitzonderlijk voorval van racisme, namelijk het niet gehuwd willen worden door een zwarte, zelfs al is die zwarte een toonbeeld van Vlaamsheid.

“Men zet zich af tegen vrij uitzonderlijke voorvallen waar iedereen door geschokt is,” redeneert Naegels: “een moordende psychopaat, een extreme racist die zelfs niet door een zwarte gehuwd wil worden. Hun ‘slachtoffers’ – een tweejarig meisje, haar oppas, de perfect geassimileerde Wouter Van Bellingen – zijn toonbeelden van onschuld. Er is niemand, in geen enkele politieke stroming, die deze daders zou willen verdedigen. Daardoor is er geen spanningsveld en dus ook geen inzet, laat staan een debat. Impliciet was er natuurlijk wel de veronderstelling dat het de ideeën van het Vlaams Belang zijn die uiteindelijk lei-

den tot dergelijke uitwassen, maar dat is al een veel problematischere stelling, die ik dan toch beter geargumenteed had willen zien dan nu het geval was.”

Ook Bart Caron erkent dat er een zekere kwaadheid aan de orde is bij dit soort opkomsten, een emotionele golf die achteraf wegebt: “Denk maar aan de Witte Beweging in het Dutroux-tijdperk. Velen weten al niet meer dat er toen 300.000 mensen demonstreerden, dat duidt op de irrationaliteit ervan. Mensen reageren uit de buik op extreme situaties in hun samenleving.”

Tegelijkertijd heeft die hele Dutroux-affaire volgens Caron op het rationele niveau van politiek en bestuur, de thematiek van geweld, misbruik, pedofilie, kinderrechten, opvoeding, ... wel aangekaart. In dezelfde lijn vertelde popster en politiek activist Johnny Clegg in MO* van juni 2007 dat hij concerten als Live Earth erg belangrijk vindt omdat het milieu de politieke agenda in de hele wereld veel meer zal gaan domineren in de komende twintig jaar en er gewerkt moet worden aan een breed publiek bewustzijn.

Of politieke concerten effectief het verschil maken, betwijfelt Caron wel: “Het probleem moet erkend worden, dan pas zal het tot beleidseffecten leiden. Bij het incident met Hans Van Temsche werd het verstrengen van de wapenwet versneld, waaraan al tien jaar gesleuteld was. Maar als die verschillende teksten daar niet al hadden gelegen, was er vandaag misschien geen nieuwe wet geweest.”

Patrick Janssens benadrukt daarom het symbolische effect van dit soort manifestaties, ook op politici en politiek. Hij gelooft echter niet dat 0110 het grote kantelmoment was: "Er was iets aan het gebeuren dat enorm gesynthetiseerd en gemediatiseerd is met 0110. Een proces dat je niet te veel mag rationaliseren. De tegenstelling tussen heel populaire artiesten en VB veroorzaakte bij mensen een cognitieve dissonantie. En dat gold ook voor de partij zelf. Ze zaten vorig jaar voor de eerste keer in een heel ongemakkelijke positie en ik denk dat ze er eigenlijk nog niet echt uit zijn."

Ook Tom Naegels erkent het belang van het symbolische statement in 0110, maar dan enkel en alleen in de zin dat het een soort van 'vibe' heeft veroorzaakt, die doorwerkte tot 8 oktober 2006: "Het heeft ertoe bijgedragen dat het niet VB stemmende deel van Antwerpen heel hard zijn eensgezindheid heeft getoond en op 8 oktober 2006 massaal op Patrick Janssens heeft gestemd."

Stuerbout gaat zelfs zo ver als de ontkenning van eender welk verband tussen 0110 en de "reclameverkiezing" van de Antwerpse burgemeester, die voor hem "niet zozeer de democratische maar de populistische en totalitaire verlangens van de burger" toonde. "Ook de voorbije federale verkiezingen kleurden Vlaanderen gewend zwart en opvallend populistisch," zegt de theatermaker: "Ik zie ook niet zó veel veranderen, qua mentaliteit of beleid. In de pers hoor en zie ik de laatste tijd hier en daar eens iets nieuw, maar dat zijn aanzetten die ver-

dwijnen tussen de rest of in de berichtgeving zelf die zich, allicht in wanhoop of radeloosheid, ook zeer vaak op zichzelf betreft. Ik overweeg de ongeldige stem," besluit de theatermaker: "Op massale schaal uitgevoerd, moet dat toch *iets* teweeg brengen en verkiezingen zijn er alleszins genoeg."

De impact van evenementen als 0110 is dus relatief: "Blijkbaar zorgt het nog altijd niet voor een ander beleid ten aanzien van diversiteit," weet Tom Naegels: "Dat is momenteel ook mijn grote kritiek op het stadsbestuur van Antwerpen: het pikt de *vibe* mee, hult zich even in hippe veren, maar gaat dan over tot de orde van de dag. En dat is vooral de schuld van het linkse middenveld, dat zich afkeert van de echte samenleving en de echte politiek. Het diversiteitsdenken blijft nog altijd, na meer dan twintig jaar, steken in het stadium van de hapenings en de goede bedoelingen. Als het aankomt op het uitdenken van een werkbaar beleid, dat de bekende problemen – zowel die van socio-economische achterstelling als die van sociale en culturele aard – zichtbaar en met inzicht aanpakt, dan geeft het beleid altijd weer verstek."

Bovendien komt daar voor Naegels zelden protest tegen "omdat de politieke blik van het linkse middenveld, zeker in de artistieke wereld, gevaarlijk vernauwd is tot extreemrechts. Geëngageerde kunst was en is bij ons: kunst tegen het fascisme. Door die bewustzijnsvernauwing heeft onze artistieke wereld een pak maatschappelijke fenomenen

gemist, staat ze buiten het mainstream debat, en richt ze ook nu nog steeds haar pijlen op die oude vertrouwde, veilige duivel.”

Toch kan gezegd worden dat 0110 voor elk van de geïnterviewde stemmen een zeker belang heeft: van een te waarden symbolen tot een betreurenswaardige inefficiëntie met mogelijkheden. Volgens 11-11-11 voorzitter Jos Geysels komt dat “omdat zulke acties helpen de democratie overeind te houden.” Voor Geysels geldt: “Manifesteren is communiceren met de samenleving.” De 0110 artiesten maakten zo “samen met tienduizenden mensen” wel degelijk “een zeer duidelijk statement,” vergelijkbaar met dat van de rakettenbetogers uit de jaren 1980 of de talloze actiecomités die elke dag voor verkeersveiligheid opkomen: “Zij preken niet voor eigen kerk, maar bezetten vreedzaam openbare pleinen en straten. Ze vullen de publieke ruimte met ideeën, gedachten en voorstellen. We moeten een groot uitroepteken blijven zetten bij zaken die soms vanzelfsprekendheden worden, zoals racisme. In sommige dingen mag je niet soepel zijn. Elk uitroepteken moet niet in een vraagteken veranderd worden.”

Pockets of resistance

Willem Elsschot: “Moet kunst in tijden van wording als deze, in tijden van elende en verdrukking, met als enige baak het communisme met zijn wanhopig worstelen om niet in den ouden poel te

verzinken geen partij kiezen [...], zelfs ten koste van het kunstgehalte?” (Brieven, Querido 1993).

Indien gewenst, kunnen kunst en muziek in zekere mate een probleem in de samenleving onder de aandacht brengen en misschien zelfs het beleid beïnvloeden. Daar zijn de meeste ondervraagden het over eens. Er bestaat dus wel degelijk een raakvlak tussen politiek en kunst.

Barman, Goossens en Sioen wilden 0110 echter wel expliciet zonder enige betrokkenheid van de partijpolitiek organiseren. Op dat vlak sloten ze geen compromissen. Geen enkele politicus mocht het podium op en er mochten geen flyers over de verkiezingen rondgaan: “Moest dat wel zo geweest zijn, had 0110 waarschijnlijk veel minder effect gehad,” zo meent manager van Sioen, Tom De Clerck. De kunstenaar, zo zal immers blijken, staat tijdens een aanraking met het politieke best op zijn strepen.

Politici mochten 0110 vooraf alvast niet recupereren. Uiteindelijk waren er aanvankelijk ook weinig tot geen politici die zich achter de concerten durfden plaatsen, allicht uit angst om kiezers te verliezen. Ze zwegen of waren erg vaag. Een voorbeeld was Yves Leterme, die zei: “Ik ben niet voor, maar ik ben ook niet tegen, wel integendeel.” Jan Goossens was nochtans tevreden met het feit dat Karel De Gucht die dag aanwezig was en met de manier waarop de uittrekkende minister van Buitenlandse Zaken vooraf met hem communiceerde: “Hij liet zijn woordvoerder op 30 sep-

tember bellen om te vragen of zijn aanwezigheid op de concerten geen schade zou berokkenen." Uit al deze gegevens wordt reeds duidelijk hoe delicaat de relatie tussen kunst en politiek vandaag lijkt te zijn.

Politieke concerten zijn nu in grote mate anders dan vroeger. De meeste artiesten stellen zich om te beginnen al veel minder uitgesproken politiek-ideologisch op. Ook politieke partijen bekijken het tegenwoordig pragmatischer. Dat dat niet altijd zo geweest is, bewijst Marc Reynebeau in *De Standaard* van 1 juni 2006, tijdens een uitgebreide analyse over de politieke betrokkenheid van kunstenaars. In de jaren 1930 dreef het politiek engagement volgens de historicus nog een hele resem schrijvers in extreemrechts vaarwater. Iets later waren het vooral de socialisten die bij de verkiezingen met gevierde kunstenaars onder hun sympathisanten wilden bewijzen dat ze zich baseerden op een gefundeerde en intellectueel gedragen visie.

Tegenwoordig, zo gaat Reynebeaus analyse verder, lijken partijen hun verruiming elders te zoeken, eerst bij allerlei coryfeeën uit Vlaams televisieland en dan in het bedrijfsleven, het middenveld of de wetenschap. Populariteit kwam steeds meer in de plaats van de respectabiliteit voor intellectuelen en kunstenaars. Toch wilden schrijvers als Anne Provoost bij de federale verkiezingen van 2007 opnieuw kleur bekennen, omdat het schrijven van romans of poëzie, naar eigen zeggen, niet meer vol-

staat wanneer bepaalde urgenties in de samenleving zich aandienen.

Jan Goossens vindt het in ieder geval een uitstekende zaak dat kunstenaars zich politiek opstellen en uitspreken, maar dat hoeft voor hem niet te betekenen dat ze zich ook op partijpolitiek terrein begeven: "Op sommige plekken in de wereld kan dat wel. In Brazilië, bijvoorbeeld, is Gilberto Gill kunstenaar én minister van cultuur. In onze Westerse samenleving staat de mogelijkheid van een tegenstem sterk onder druk van de markt en kan men vanuit de artistieke wereld, maar ook vanuit media en middenveld best buiten de partijpolitiek tegenwind bieden. Dat wil echter niet zeggen dat artiesten een soort van *dédain* tegenover de politiek moeten hebben."

Volgens Sibó, MC bij de groep Mobasik, wordt kunst pas politiek in een dictatuur: "Als de maatschappij niet toelaat dat je via politieke kanalen je ideologie kan propageren, dan kan kunst die rol op zich nemen. In een maatschappij waar die vrijheid wel bestaat, hebben kunst en cultuur de rol om buiten de partijpolitiek te blijven. Ze kunnen wel kritisch zijn tegenover de maatschappij, maar moeten daarom nog geen politieke ideologie verspreiden. Zelf wil ik als artiest eerder een bepaalde ingesteldheid populair of duidelijk maken."

Een soortgelijk geluid is te horen bij Filip Stuerbout, die, net als Goossens, de vermarkte positie van de kritiek opmerkt en die de discussie in een kunsthistorische context plaatst: "Het hele gedoe rond politieke kunst is een modeverschijnsel

dat kunsthistorisch perfect te verklaren is als een pendelbeweging van de mode tussen zogenaamde 'politieke' kunst en 'esthetische geïsoleerde' kunst. Het begrip wordt trouwens ook nooit ingevuld. Het heeft inhoud noch relevantie, precies zoals de betreffende kunsthistorische discussie die dus de hele tijd in de verkeerde, polariserende, termen wordt gevoerd."

Het is ook wel begrijpelijk dat kunstenaars en politici voorzichtiger worden bij een ontmoeting. Zo vertelt Bart Caron hoe vroeger, in nazi Duitsland, maar ook in de Sovjet-Unie, kunstenaars misbruikt worden om bepaalde politieke boodschappen over te brengen. Uit de geschiedenis onthoudt hij dan ook vooral de noodzaak van kunstenaarsautonomie:

"Kunstenaars mogen nooit gebruikt worden door voor- of tegenstanders van een bepaald gedachtegoed. Het is alleen de autonomie van de kunstenaar die kunst zal scheiden van politieke systemen. De wijze waarop Bob Dylan zong, is niet meer de manier waarop rockzangers vandaag muziek maken. De letterlijkheid van een politieke actie, van een politieke aanklacht is niet noodzakelijk de rol van een artiest. De taal en expressiewijze van artiesten is niet die van politici en omgekeerd."

Het is volgens Goossens dan weer wel erg belangrijk dat kunstenaars ook betrokken zijn op kwesties waar de bredere samenleving baat bij heeft: "Als ik reis, kom ik zeer gemakkelijk in een klimaat terecht waarin dat niet meer

kan of waarin statements alleen nog maar kunnen worden gemaakt aan de zijde van de machtige politici. Het verkiezingsfeest van Sarkozy in Frankrijk, op 6 mei, was een kleine 0110, maar met dat verschil dat de artiesten allemaal de *Marseillaise* stonden te zingen en op het einde van het nummer Sarkozy in de armen vielen, van Mireille Mathieu tot en met Faudel. Dat vind ik ontzettend akelig."

Naegels betreurt vervolgens dat de culturele sector zich vandaag te weinig op het politieke terrein begeeft. Voor hem zijn de kunstenaars te voorzichtig geworden, uiteindelijk ook te politiek correct. Met zijn stellingname bedoelt Naegels dus "niet dat kunstenaars zich bij een partij moeten aansluiten, maar ze moeten wel op hetzelfde niveau mee debatteren, over dezelfde onderwerpen, en met evenveel kennis van zaken." 0110 was voor hem dan ook geen politiek statement:

"De artiesten benadrukten dat ze gewoon een groot feest wilden houden in de stad," zegt Naegels: "Is dat ook al politiek? Het is een heel klassiek gegeven binnen de popmuziek om zeged maatschappelijk geëngageerd te zijn binnen een duidelijk omschreven niche, namelijk die van de ongevaarlijke statements. *All we are saying is give peace a chance*. Iedereen zingt mee en toch is er oorlog: *tiens*, hoe zou dat komen? Daardoor wordt de relatie tussen kunst en politiek eerder uitgehold dan versterkt. Sterker: je maakt het de politicus gemakkelijk om met het imago van de

kunstenaar te pronken, zonder dat hij door hem uitgedaagd wordt. Ik begrijp echt niet hoe kunstenaars zich vandaag in alle ernst 'de tegenstem' kunnen noemen. Ze hebben zichzelf machteloos gemaakt."

Barman vindt dat enigszins overdreven, maar stelt, net als Naegels, dat politici best bekampt worden van op het eigen terrein. De 'daad' die 0110 was, spreekt uiteraard voor Barmans eigen invulling van die kamp. De singer/songwriter relateert: "Het gaat er hier nog niet zo erg aan toe dat we moeten gered worden door de schrijvers. Iemand als Lanoye vindt die positie als niet-politiker juist luxueuzer omdat hij dan veel scherper kan zijn. In de politiek moet je trouwens veel compromissen sluiten en opletten dat je niemand in je harnas jaagt, want je moet er misschien mee in een coalitie zitten."

Het allerbeste, vindt ook Goossens, is inderdaad dat je je stem in het politiek-maatschappelijke debat laat klinken vanuit je eigen specifieke positie: "Ik heb als artistiek directeur van KVS geen partijkaart, maar investeer wel heel veel in contacten met politici, omdat ik het zeer belangrijk vind hen te laten kennismaken met dit soort werkingen en instellingen waarmee ze niet zo gauw in contact komen."

"Artiesten en culturele werkingen," zo gaat Goossens verder, "kunnen hen dingen vertellen die ze vandaag uit andere hoek maar zelden horen. Dat wil echter niet zeggen dat je zomaar compromissen moet sluiten. Ik moet daarbij altijd

denken aan het beeld van John Berger en zijn *pockets of resistance*. Artistieke werkingen zijn vandaag zo'n kleine verzetshaarden. De impact daarvan is kwantitatief zeker niet zeer groot, maar je moet dat op lange termijn bekijken."

Filip Stuerbout, wiens theatergezelschap de veelzeggende naam HET BETOOG draagt, laat eenzelfde geluid horen: "Vervlakking van begrippen is nooit een goede zaak. De kunstenaar is geen politicus, noch omgekeerd, maar ze kunnen leren van elkaar. Het is een deugd van de democratie om verschillende discoursen in onderling debat tot op hun eigen bot te laten zoeken naar (nieuwe) betekenissen van hun verschillende symbolenordes. De belangrijkste maatschappelijke slag van de kunstenaarsgemeenschap wordt trouwens op lange termijn gewonnen, lang na het eigen bestaan: in de hoofden van nakomende generaties."

Hoe dan ook, zelfs als kunst er niet voor kiest om politiek te zijn, dan nog kan de maatschappelijke realiteit op een bepaald moment toch zo scherp worden dat elk artistiek antwoord vanzelf een politieke stellingname wordt. In De Standaard van 29 juni 2007 gaf Johnny Clegg een voorbeeld uit Zuid-Afrika, waar de conservatieve Inkatha Vrijheidspartij, die grotendeels bestond uit Zoeloes, erop aandrong dat haar leden 'culturele wapens' mochten dragen, zoals knotsen of speren, toevallig dingen die ook Clegg regelmatig bij zich had: "Plots kregen die een andere betekenis. Dat ik ze bij me droeg, kreeg politieke

waarde. De knots en de speer werden opgeslorpt door Inkatha en dat wilde ik niet.”

“Alles is politiek, maar politiek is niet alles,” zo vertelt CD&V’er Herman Van Rompuy: “Kunst moet zich niet de vraag stellen of ze terecht komt in de politiek of niet. Ze moet er wel voor opletten zich niet voor een partijpolitiek karretje te laten spannen en eenzijdige standpunten in te nemen, anders verliest ze haar morele kracht. Kunstenaars hebben de plicht genuanceerd te denken en te handelen.”

Zoals hierboven al kort duidelijk werd, spelen kunst en cultuur ook voor Jos Geysels automatisch een belangrijke rol in het *opinion leading*, in het vullen van de democratische ruimte met standpunten en gedachten: “In strikte zin heeft dat niets te maken met *policy making* – we moeten 0110 niet overschatten – maar, in zijn maatschappelijke betekenis, was het wel een politieke daad. Politiek speelt zich immers niet alleen af binnen de politieke instellingen of beperkt zich niet tot politieke mandatarissen. Essentieel aan politiek is het vormgeven van de samenleving. Daarbij horen mensen en groepen die zich niet gedragen als kopieën van wat het electoraat denkt. Die worden best uitgedragen en niet in de kast gestopt. Ook als het over netelige kwesties en moeilijke onderwerpen gaat.”

Maar, volgens Naegels, laat de culturele sector zich precies op dat punt te veel verlammen en raakt ze veel te weinig netelige kwesties aan: “Idealiter geeft

kunst een beeld van de samenleving dat dieper gaat, genuanceerder is, meer begrip maar ook meer dilemma’s oproept dan het politieke discours ons wil doen geloven. Dat doet onze artistieke gemeenschap nauwelijks, in de kunst noch in haar politieke statements.”

Naegels ziet daarvoor twee grote redenen: “Dat heeft allereerst te maken met het feit dat de Vlaamse culturele wereld te weinig divers is, zowel cultureel als politiek: de meerderheid van onze kunstenaars zijn blank en links, en dan meestal nog nieuw links. Debat onder kunstenaars zelf is er nauwelijks; de kunstwereld presenteert zich als één blok tegen een verondersteld ‘rechtse’ samenleving. In de tweede plaats heeft het te maken met een matige interesse in de ‘wereld zoals hij is’, een zekere geïsoleerdheid, waardoor men zich laat gijzelen door eenheidsdenken. De strijd tegen de fascisten – en, uiteraard, hun *buddies* de separatisten – was altijd wel een statement waard, maar hoeveel kunstenaars hebben er een ingrijpend, pijnlijk, ongemakkelijk portret geschetst van de veranderde maatschappij, en de vragen die die oproept? Verwaarloosbaar weinig.”

Hij besluit: “Er is haast geen Vlaamse kunst die mij aan het denken zet. Er is haast geen Vlaamse kunst die mij de wereld laat zien waarin ik leef, en die de morele vragen stelt die vandaag aan de orde zijn. Daarom was 0110 zo teleurstellend voor mij. Ik wéét wel dat ik verdraagzaam moet zijn. En de meeste mensen willen dat ook echt zijn, ook bij rechts.

Maar iedereen vult het begrip anders in, er gebeuren ook een pak zaken die met verdraagzaamheid niet op te lossen zijn, en daar gaat het vandaag om.”

Ook Stuerbout, die tijdens zijn interview de subsidiëring- en diversiteitpolitiek in de podiumkunstensector aan de kaak stelt, meent: “Het risico op een creatieve en morele verstarring is altijd reëel. Weinig gefundeerde, maar zogenaamd ‘politieke’ stellingnamen en een gebrek aan werkelijke diversiteit en verschil ontmijnen de zeggingskracht van het kunstenaarsdiscours in dezelfde mate waarin mediatisering dat met het politieke discours doet. Er moeten dringend fundamentele vragen gesteld worden dan diegene die aanvaard worden door het bestaande, geobjectiveerde discours. En op een zo ruim mogelijke schaal. Cruciaal in de toekomst van dit verhaal wordt dan ook vooral onze waardering van begrippen allerhande. Economisch denk ik dan aan ‘zinvolle concurrentie’ en ‘eerlijke handel’. Ethisch aan ‘begrijpen’ en ‘begrip’, aan ‘verdraagzaamheid’ (waarom niet), naast vele andere cruciale begrippen. Ook politiek ben ik zeer benieuwd naar toekomstige interpretaties van de ‘partij’ en het partijstelsel, dat ik hopeloos voorbijgestreefd vind.”

Democratie is verzoenen en verharden

Anne-Mie Van Kerckhove (kunstenaar): “Het is de taak van kunst om een

alarmfase af te kondigen als er iets moet veranderen. Kunst is een manier om de realiteit anders te bekijken. Kunst ontstaat precies op plekken waar dingen moeten veranderen.” (De Standaard, 5 oktober 2006).

Democratie staat voor meerstemmigheid, maar ook voor de gelijkwaardigheid van iedere stem. Op 0110 leken net die twee aspecten elkaar uit te dagen. Hoe kan je als artiest een stem toevoegen aan het maatschappelijke debat en er toch voor zorgen dat je daarbij niet te veel mensen uitsluit?

Patrick Janssens vond 0110 op dat punt erg geslaagd. Hij bekijkt de concerten als een oud-strijder in de politieke strijd tegen extreemrechts. Hij pleit dus ook zelf schuldig wanneer hij zegt dat die strijd in het verleden al te veel vanuit een antidiscours is gevoerd: “Dit soort acties, zoals ook de vroegere concerten tegen racisme en extreemrechts, zijn altijd heel erg vanuit het grote gelijk gebeurd, in een symbolische debatsfeer: wij tegen de anderen. Een kenmerk van debatten is dat het de standpunten verhardt, in plaats van ze te verzoenen. Debatten zetten mensen niet aan het twijfelen. Van vele initiatieven in de jaren ‘90 kan je niet alleen de effectiviteit in vraag stellen, maar moet je ook hun contraproductiviteit erkennen. En ik denk dat 0110 op dat punt een groot verschil gemaakt heeft. De statements waren veel minder hard, waardoor de toon veel minder hard was en het ook veel minder een anticoncert was.”

“Maar je zegt pas echt iets op het moment dat je concreet genoeg maakt wat je bedoelt,” vertelt Naegels: “Wanneer je voorbeelden geeft en aanduidt wie goed bezig is en wie niet, om welke redenen. Waarom zou een standpunt innemen polariserend zijn? Dat is net democratie, naar mijn gevoel. De botsing van verschillende meningen, die goed beargumenteerd worden en waaraan consequenties gehecht worden, is veel democratischer dan een soort van maatschappelijke *fond* van menslievendheid proberen te benadrukken.”

De vraag is natuurlijk ook wel hoe en met wie je het debat wil voeren. De muziek van Willem Vermandere, dEUS of Gorki is soms moeilijk en bereikt slechts één bepaalde groep mensen. Volgens Caron werd dankzij de aanwezigheid van populaire artiesten een veel breder publiek meegezogen in het debat over verdraagzaamheid. Ook dat is democratie volgens Jan Goossens: “Je moet op tijd en stond evenementen als 0110 organiseren die enerzijds artistiek sterk en overtuigend zijn en anderzijds de brede samenleving aanspreken.”

Het statement op 0110 was volgens Geyssels net daarom erg belangrijk voor de democratie: “In de voorbereiding van 0110 waren sommige politici van mening dat de manifestatie niet opportuun was juist voor de gemeenteraadsverkiezingen. Maar artiesten vonden het op dat moment beter om te spreken dan te zwijgen, ook al werden sommigen min of meer afgedreigd. Het succes van 0110 maakt duidelijk dat de democratie en

haar grondbeginselen, zoals verdraagzaamheid en antiracisme, populair kunnen zijn zonder in populisme of simplisme te vervallen.”

Ook volgens Herman Van Rompuy “móeten kunstenaars spreken wanneer democratische grondbeginselen zoals de fundamentele gelijkwaardigheid van mensen in het gedrang komen. Tom De Clerck stelt het nog forser: “Een maatschappij zonder cultuur en kunst is veel rechtser (homogener) en minder democratisch. Kunst en cultuur zorgen voor vooruitgang, verdraagzaamheid en diversiteit binnen een gemeenschap.”

Op de vraag of meer initiatieven als 0110 zouden leiden tot meer democratie, antwoordt Sibó: “Meer democratie binnen de kunstenwereld leidt misschien tot meer initiatieven als 0110. De openheid die daar was, zowel onder de artiesten als in het publiek, dat is voor mij democratie.”

Stuerbout sluit zich daarbij aan en verbindt zelfs consequenties aan de vaststelling: “Het stimuleren van openheid en alertheid of bijvoorbeeld verdraagzaamheid als normatieve waarden kunnen een deugdelijke en goed functionerende democratie stimuleren, maar die potentie is uiteindelijk maar zoveel waard als haar verwerkelijking bij burgers en beleidsvoerders, die de basiswaarden van haar bestuurlijk bestel ook werkelijk *au sérieux* nemen en ernaar *leven*, dag na dag. Men kan zich dan ook afvragen of we vandaag, mentaal en bestuurlijk, wel de facto in een democratie leven.”

Volgens Caron is het nochtans een sterkte van de democratie dat haar bestuurders ruimte maken voor kunstenaars om kritiek te geven op het beleid. De mate waarin je een progressief beleid of een democratie kan aftoetsen, is de mate waarin je die artistieke of academische vrijheid op maximale wijze kan bevorderen.

Hoewel, in zijn roman *Chileense Nocturne* (2004) stelt Roberto Bolaño het verontrustende samengaan van esthetische fijngevoeligheid en ethische perversiteit aan de kaak. Dit vaak voorkomende monsterverbond deed hem huiveren voor een te ver doorgedreven autonomie van kunst. In zijn boek wisselen personages uit culturele kringen van gedachten over kunst, terwijl, vlakbij, anderen door groot onrecht worden getroffen, als ging het om twee gescheiden circuits.

Het schrijnendste voorbeeld daarvan speelt zich af tijdens de dictatuur, wanneer schrijfster María Canales literaire soirees houdt in haar huis, boven de kelder, waar haar man politieke gevangenen foltert. Chilenen herkennen hierin meteen de praktijken van de Amerikaan Michael Townley en zijn vrouw Mariana Callejas. Townley was een agent van de nationale veiligheidsdienst Dina, die werd ingezet in de Operatie Condor, de gemeenschappelijke strategie van de Latijns Amerikaanse dictaturen uit de jaren 1970 om 'subversieve elementen' uit te schakelen. Daarom zijn er "twee soorten gevaren voor artiesten," vat Goossens samen: "In een democratie bestaat het risico dat je als artiest voor een hele kleine groep mensen en een hele kleine niche gaat werken, om-

dat er zich niet direct grote politiek-maatschappelijke problemen stellen. Er is wel een zekere tendens vandaag bij sommige artiesten en ook werkingen om zich compleet los te zingen van de maatschappelijke context waarin ze bezig zijn. Maar in een pseudo-dictatuur als Kongo, of in politiek bewogen contexten, zoals verschillende Latijns Amerikaanse landen, dreigt dan weer het gevaar dat je als kunstenaar zo concreet en zo direct in die maatschappelijke bewegingen en ontwikkelingen mee stapt dat je volledig wordt geïnstrumentaliseerd en dat je zelf als artiest niets meer te vertellen hebt."

Een kink in de kabel van extreemrechts

Francis Van den Eynde (VB): "Er is een tijd geweest, mijnheer Lotti, dat artiesten zich wijselijk slechts zeer gereserveerd ten overstaan van de politiek opstelden. Het zou misschien goed zijn daar naar terug te keren." (De Standaard, 8 juli 2006).

Algemeen wordt wel eens gesteld dat VB op het terrein van cultuur en kunst een zwakke positie inneemt. De manier waarop ze Vlaanderen vandaag invullen is behoorlijk primitief te noemen en dat geldt a fortiori voor hun invulling van cultuur, een sector die nu net gekend is om haar vernieuwende, dynamische en creatieve eigenschappen.

Volgens Barman hebben artiesten in de ogen van fascistten een heel entertainende functie, een behangfunctie eigenlijk:

“Mensen doen lachen en meezingen, niet meer dan dat. Terwijl je als kunstenaar – als je goed met je job bezig bent – je rol helemaal anders bekijkt. Je leeft in een gemeenschap en als die extreemrechts wordt, wil je daarover iets zeggen als artiest. De reactie van VB op 0110 sprak boekdelen. Ze stonden ervan verasteld dat ook zangers een mening hebben.”

Naegels noemt hun opvattingen over de rol van cultuur en kunst karikaturaal nationalistisch en conservatief: “Ik geloof dat je op een diepe en verstandige manier conservatief en nationalistisch kunt zijn, en vanuit die overtuiging echt goeie kunst kunt voortbrengen of appreciëren. Net daarom is de VB-houding zo onnozel; ze is zelfs niet terug te brengen tot de eigen idealen. Zij staan voor een bijzonder populaire variant van de negentiende-eeuwse romantiek, een pre-modernistische kunst die meesleept en vervoert, doet lachen en huilen, en iedereen aanspreekt. Conscience is niet alleen hun politieke voorbeeld, maar ook hun artistiek ideaal.”

Toch zijn vandaag net daardoor de meer volkse varianten van cultuur – die met een hoog entertainmentgehalte of met een expliciete verwijzing naar een vaststaande, Vlaamse identiteit en taal – erg kwetsbaar om gerecupereerd te worden door extreemrechts. Net omwille van die reden was er met 0110 sprake van een symbolische overwinning op VB. Daar is iedereen het over eens.

0110 zou in oorsprong een concert worden van enkele artiesten tegen extreem-

rechts. De boodschap stond expliciet in het 0110-charter: “Vlaanderen verdient beter dan extreemrechts.” VB kantte zich dan ook van bij het begin tegen het initiatief. Naar gelang meer artiesten – en dan vooral populaire en volkse zangers – betrokken raakten bij het initiatief, werd ook het concept van 0110 meer en meer in vraag gesteld.

Van zodra de diversiteit onder de artiesten toenam en de boodschap verruimde naar ‘verdraagzaamheid’, werd de antihouding van VB veel minder gelegitimeerd. Wie kan er nu tegen een concert voor verdraagzaamheid zijn? Gezien de oorspronkelijke bedoeling van de concerten, bleek het Vlaamse en het volkse plots ook sporen mee te dragen van een stem tegen VB, ook al was die niet expliciet. Het onvermogen van VB om met deze evolutie om te gaan – gebleken uit de bedreigingen die enkele partijleden uitten aan het adres van een aantal deelnemende, populaire artiesten, zoals Helmut Lotti – mondde uit in een veelzeggend stilzwijgen.

De partijdreigementen bleken overigens een averechts effect te hebben: “Toen Francis van den Eynde zijn brief schreef, wist ik ineens heel zeker dat ik zou meedoen. Niet mogen optreden van een partij, dat lijkt me stalinistisch,” vertelde Helmut Lotti in De Morgen. Volgens Barman zetten deze manoeuvres dan ook enkel nog meer artiesten aan om mee te doen. “Er was ook binnen de kamers van het Belang veel kritiek,” zegt Barman nog: “Dat heb ik gehoord uit goede bron. VB is uiteindelijk tijdens

een crisisbijeenkoms overeengekomen zich te houden aan een cordon médiatique rond 0110, omdat ze gewoon niet meer wisten hoe zich te houden.”

Voor Barman en ook voor de rest van dEUS was dit zelfs een van de hoogtepunten van 0110: “Zo hadden we Filip De Winter nog nooit gezien. Normaal is hij de situatie altijd machtig en speelt hij de vermoorde onschuld. Nu was hij echt in zijn gat gebeten. Toen wisten we dat we goed bezig waren.”

Kunnen we dan besluiten dat kunst en (populaire) cultuur het terrein bij uitstek is om extreemrechts politiek te bestrijden?

Volgens de meeste ondervraagden ligt de sleutel inderdaad bij die volkse Vlaamseheid: “Vlaamse cultuur wordt soms al te gauw op één lijn gezet met Vlaams nationalisme, de Vlaamse identiteit, het raszuivere, ... maar die associatie werd op 0110 doorbroken en moet in de toekomst nog doorbroken worden,” zo stelt Caron.

Voor Jan Goossens was de deelname van populaire artiesten om die reden cruciaal en vernieuwend: “Vóór het bestaan van 0110 leefde in onze hoofden al eens gemakkelijk het idee dat populaire artiesten, zoals Will Tura of Helmut Lotti, nooit zo’n politiek-maatschappelijk statement zouden maken en dat ze best wel eens in het kamp van VB konden zitten. 0110 heeft voor een keer duidelijk gemaakt dat extreemrechts niet het monopolie heeft verworven over alles wat volks en Vlaams is. Het is in de toekomst belangrijk dat de progressieven ervoor zorgen

dat het extreemrechtse en populistische kamp niet zomaar allerlei dingen gratis en voor niks kan opeisen waarover zij in geen geval het alleenrecht hebben.”

Jan Goossens probeert dat alvast te doen met zijn theaterhuis KVS: “Wij behouden de naam ‘Koninklijke Vlaamse Schouwburg’ en werken mee aan de 11 juliviering in Brussel. Op bepaalde momenten zou ik zelfs de Vlaamse leeuw willen uithangen. Ik ben geen vlaggenman, maar ik heb er principieel eigenlijk niets tegen. Die symbolen worden vandaag veel te vaak opgeëist door VB en door extreemrechts en rechts Vlaanderen. Het interculturele, meertalige, veelkleurige project van KVS, dat is voor mij ook Vlaanderen en ik mag daar mijn eigen invulling aan geven. Hetzelfde geldt voor artiesten als Clouseau, Laura Lynn of Will Tura.”

Wat kunnen die Volkse, Vlaamse artiesten dan nog doen in de strijd tegen extreemrechts? Het zijn uiteindelijk zij die onder hun toeschouwers en fans de meeste belangkiezers schijnen te hebben. In hoeverre nemen ze ook engagementen op tegenover de samenleving? Helmut Lotti schreef het lied *Oaster lets Scheelt* speciaal voor 0110. Clouseau zet zelfs na 0110 de trend verder met zijn liedje *De Tegenpartij*.

“Het is de nieuwe *l'étranger c'est mon ami, hé*,” aldus Tom Naegels: “Wat zingt Clouseau nu eigenlijk in zijn nieuwste liedje? *We bekijken elkaar te veel als een tegenpartij, laten we elkaar als medestanders beschouwen*. Als sentiment, of een soort zeer algemene morele leidraad, kan ik

me daar natuurlijk wel in vinden, maar als je dat een klein beetje concreet gaat maken, zijn er 101 situaties waarin het gerechtvaardigd is om iemand als tegenpartij te zien en 101 situaties, waarin dat niet gerechtvaardigd is.”

Ook voor Filip Stuerbout is *De Tegenpartij* van Clouseau een voorbeeld van een al te gemakkelijke oplossing: “*Daar Gaat ze, Afscheid van een Vriend* of zelfs het weinig ethisch overdachte *Dans* zijn veel sterkere nummers omwille van hun eerlijkheid, niet zozeer omwille van de tekstzuiverheid. Lotti’s lied is geslaagder wat dat betreft. De polarisatie wordt in *De Tegenpartij* dan wel in vraag gesteld, maar het alternatief is een soort van gelukzaligheid die ik persoonlijk ook niet echt als realistisch ervaar en een veronderstelde natuurlijke gelijkheid onder mensen die au fond van hetzelfde bedje ziek is als de drang tot polarisatie. Veel gelukkige beluisteraars van het liedje stemmen dan ook ‘rechts’ of beter: totalitair, er spreekt een totalitair verlangen uit dat stemgedrag – ik gebruik dat woord liever dan ‘rechts’ en ‘links’ en ‘progressief’ en ‘conservatief.’”

Volgens Patrick Janssens kunnen populaire artiesten wel vaker een maatschappijkritische rol opnemen, hoewel het niet hun taak is om anderen te zeggen wat ze wel en niet mogen doen: “Het is geen lineair proces waarbij Clouseau iets zegt en zijn fans hem daarin blindelings volgen. Voor een kleine groep mensen werkt het misschien wel zo simpel, dat zijn meestal diegenen waarvoor politiek

onbelangrijk is. Maar het gaat niet om een homogene groep van fans.”

Tom Naegels vertelt een soortgelijk verhaal over een stuk van het Echt Antwaarps Teater, waarin een antiracistische boodschap werd gebracht. Of die boodschap aankwam, daar heeft Naegels zijn twijfels over: “Het was een ultrabelerend stuk en mensen worden niet graag met het vingertje gewezen, ook niet door artiesten. Ik denk dat een heel aantal Belangkiezers de gedachtegang van het toneelstuk kunnen volgen en toch op VB stemmen, omdat hun invulling van racisme anders is. Vaak hebben ze er op zich geen problemen mee dat er zwarten zijn, zolang die beleefd, vriendelijk en verwesterd zijn. Maar hun verdraagzaamheid stopt als die zwarte te veel culturele kenmerken blijkt te hebben die ze storend vinden. En dan kan ik hen soms begrijpen, en soms niet. Over die ‘soms’ gaat het.”

Net als Stuerbout en Janssens hierboven, relativeert Naegels dus de mogelijke impact van kunst op het bestrijden van extreemrechts. VB, bijvoorbeeld, is volgens hem een partij die perfect politiek functioneert zonder culturele steun: “Ze heeft dan misschien weinig of geen kunstenaars die zich bij hen willen aansluiten of publiek zouden zeggen dat ze voor haar stemmen, maar de partij lijdt daar niet echt onder. Zoveel waarde hecht haar kiespubliek er niet aan. De kopstukken van het VB zelf zijn de idolen voor die mensen. Filip De Winter is de ster, je moet maar eens naar hun congressen gaan, als hij toekomt is er evenveel hysterie als bij Laura Lynn.”

De impact van kunst is voor de meeste geïnterviewden dan ook vooral symbolisch. Bart Caron zegt hierover: “Met 0110 werd twijfel gezaaid tussen al die rechtstreekse verbanden van het simplistische extreemrechtse gedachtegoed. Die ketting tussen hoe je denkt, welke taal je spreekt, naar welke muziek je luistert, naar welke plekken je uitgaat, is doorbroken. Er waren verschillende factoren, ook 0110, die maakten dat er een kink in de kabel kwam.”

Links moet terug zelfzeker worden

Raymond Van het Groenewoud: “Ik zou met plezier tijdens een symposium mijn steentje bijdragen door te vertellen wat verdraagzaamheid volgens mij betekent, maar dan zou het wel onttrokken worden aan de grote bewegingen, aan het sloganisme. [...] Ik zou gerust willen vertellen dat ik zelf niet verdraagzaam ben.”
(Veto, 9 oktober 2006).

Voor Naegels moeten acties van artiesten over veel meer dan VB alleen gaan: “Het VB is een belangrijke factor en ik zou ook graag zien dat ze stemmen verliezen, maar het is niet omdat de macht van VB afneemt, dat we daarom ook zullen evolueren naar een multiculturele, verdraagzame en pluralistische samenleving. De grootte van de partij is geen graadmeter. In verschillende West-Europese landen scoren extreemrechtse partijen vrij slecht, terwijl het toch geen

verdraagzame samenlevingen zijn. In Engeland, bijvoorbeeld, worden er veel meer racistische moorden gepleegd dan bij ons en toch stelt die British National Party niet veel voor. Voor Wallonië zou ik ook mijn vinger niet in het vuur durven steken. Het gaat mij dan ook over de samenleving, en niet de partij.”

Volgens Caron gaat extreemrechts niet van vandaag op morgen verminderen: “Zeker niet omdat wij ervan overtuigd zijn dat mensen onverdraagzaam zijn en dat daaraan gewerkt moet worden. Extreemrechts gaat verzwakken omdat mensen ontgoocheld zullen worden in extreemrechts en niet omdat links een boodschap heeft.” De spiritist vindt wel dat de artiesten met 0110 het thema onverdraagzaamheid als probleem op de tafel hebben gelegd. Dat is volgens hem niet vrijblijvend: “Mensen gaan zich inbeelden dat hun buur morgen misschien een Marokkaan is. Ze beginnen zich vragen te stellen over hoe ze daarmee moeten omgaan.”

Jan Goossens vindt dat er vandaag – ook door links – juist te veel wordt gepraat over de problemen, obstakels en spanningen van de multiculturele samenleving. Het hoofddoekendebat in Antwerpen is daar volgens hem een voorbeeld van: “Ik vind dat er de afgelopen tien jaar ongelooflijk veel is gedaan. Dat er mensen waren zoals Paul Scheffer, die met z’n essay *Het Multiculturele Drama* het debat in gang heeft gestoken, had zijn nut, maar dat hebben we nu ook wel gehad.”

“De artiesten die aan 0110 hebben meegewerkt, zijn geen naïevelingen boordevol

illusies,” verklaart Goossens: “De boodschap was vooral dat de multiculturele samenleving veel kansen biedt, maar dat het niet allemaal vanzelf gaat. We hebben dus niet zozeer in het verleden de problemen miskend, we hebben vooral geleerd dat je als dominante groep zelf initiatieven moet nemen. Daarom zijn projecten als 0110 ook belangrijk. Velen dachten van tevoren dat het nooit zou lukken om bepaalde artiesten samen op een podium te zetten. Het kan dus wel, maar het kost veel werk. En, in die zin, is dat een voorbeeld voor het werken aan een diverse samenleving.”

Maar, ondanks het feit dat de organisatoren naar eigen zeggen wel moeite hadden gedaan om verschillende gemeenschappen van die multiculturele samenleving te mobiliseren, verscheen, na de concerten, in een aantal kranten en tijdschriften de kritiek dat het publiek op 0110 erg blank was en een actie voor meer verdraagzaamheid in die zin haar doel gemist had. Jan Goossens beklemtoont dat Brussel op dat vlak wel een uitzondering vormde.

“Het hadden er inderdaad wel veel meer kunnen zijn,” betreurt Barman: “Aan de andere kant ging het ook heel hard over onze houding tegenover die andere culturen die wij hebben uitgenodigd, waar wij nu mee zitten en die met ons zitten. We moeten het uiteindelijk samen doen. Natuurlijk was de datum het allerbelangrijkste.” Barman wil overigens niet beweerd hebben dat 0110 een debat over de multiculturele samenleving heeft losgeweekt: “Daar is meer voor nodig. Ik

denk dat dat debat er trouwens altijd al is. Sla de krant maar open en je leest wel iets over hoofddoeken, of politiek asiel.”

Het is ook niet de rol van artiesten om politieke debatten te voeren, vindt Bart Caron: “Dat is de rol van andere spelers in de samenleving: politici, organisaties en instituten. Van artiesten verwacht ik dat ze een gedachte of visie onder de vorm van een emotie overbrengen.”

Voor Naegels, echter, heeft 0110 het debat over de multiculturele samenleving zelfs belemmerd, “omdat een deel van de linkerszijde, die volop zou moeten meedoen aan zo’n debat, de handdoek in de ring gooide. Er worden overal wезenlijke vragen gesteld over het samenleven in een totaal veranderde maatschappij en plots staat daar een groep op die als antwoord geeft: *all you need is love, la la la la la.*”

Ongeacht deze (on-)verantwoordelijkheid, maakt Tom de Clerck zich sterk dat 0110 ervoor heeft gezorgd dat er een nieuw “kamp” gecreëerd werd: “Het heeft een stem gegeven aan de andere, linkse kant. Het heeft bijvoorbeeld concreet de polarisatie tussen Patrick Janssens en Filip De Winter versterkt en daardoor ook de ‘linkse’ thema’s terug op de kaart gezet, in Antwerpen en in de rest van Vlaanderen.”

Ook Caron beschouwt de actie van de artiesten als brandend actueel in het kader van de huidige multiculturele samenleving: “De diversiteit neemt als maar toe en dat veruiterlijkt en verinnerlijkt zich. Dat voedt in grote mate onver-

draagzaamheid. Ook langs de kant van een aantal overheden dat opnieuw gaat homogeniseren om een zekere veiligheid in die samenleving terug te krijgen. VB wil dat in extreme mate.”

Goossens benadrukt daarom dat 0110 de confrontatie wel degelijk wilde aangaan en dat dat in Brussel goed is gelukt: “De hoofdstad wordt nog te vaak gezien als een rotte plek, als één vat van onoplosbare complexiteiten waar niets mee te beginnen valt. Dat is ook een vorm van extreem en reactionair denken. Het is taboe voor politici en beleidsmakers om het te hebben over de mogelijkheden en het potentieel van die stad. We wilden Brussel tonen als een kans. Vanaf het begin zagen we in dat die gekleurde Brusselse realiteit op de scène van 0110 zo zichtbaar mogelijk weerspiegeld moest worden. Daar zijn we ver in gegaan en dat heeft ook tot een grote vermenging geleid in het publiek. Veel meer dan in de andere steden. Wie er in Brussel bij was, kon daar niet naast kijken.”

Tom Naegels blijft het echter eens met Bart Brinckman wanneer deze schreef dat 0110 een soort wanhoopsstrategie van links was. Volgens hem hebben we het nog helemaal niet gehad met Schefers multiculturele drama: “Wat in dat pamflet staat, en in vele andere, is nog lang niet geïnternaliseerd door linkse denkers. Ze hebben het altijd weggevuurd als ‘verrechtsing’, en dat doen ze nu nog steeds. Terwijl het een onderdeel is van het debat waar links, en ook artistiek links, op moet blijven hameren. We moeten weg van dat onderscheid: rechts

praat over de culturele onverenigbaarheden en links over verdraagzaamheid. Beide zijn belangrijk. Zolang elk ‘kamp’ zijn eigen boodschap altijd weer blijft benadrukken, komen we nergens.”

“Als je kijkt naar de evolutie in het denken over multiculturaliteit,” zo verklaart Naegels zich nader, “dan zie je, tot eind de jaren ‘90, een periode van nogal star, politiek correct denken. Een linkerszijde, die al decennia het morele gelijk veroverd had, probeerde het racisme tegen te gaan met behulp van symbolische acties: een grote mars, een concert, flyers, een badge, een affichecampagne, ... zoals nu met 0110 gebeurde. Men keek op een heel positieve manier naar andere culturen, maar zonder eigenlijk echt geïnteresseerd te zijn. De negatieve aspecten waren wel bekend, zeker bij wie in de wijken woonde, maar daar werd zelden over gesproken: het leidde de aandacht af van de strijd tegen racisme. De rechterzijde stond inhoudelijk zwak en werd gegijzeld door extreemrechts.”

“Begin jaren 2000 kwam er een felle kentering,” gaat Naegels verder: “Niet alleen was het VB gegroeid tot het haast onhoudbaar groot geworden was, een aantal internationale gebeurtenissen – 9/11 en andere terroristische aanslagen, de moorden op Pim Fortuyn en Theo Van Gogh – maakten duidelijk dat er een nieuwe breuklijn was ontstaan – mondiaal maar ook in onze steden – die je met louter verdraagzaamheid niet overbrugde. Er stonden critici op met een zeer kritisch discours, dat je niet zo gemakkelijk in de fascistoïde hoek kon

plaatsen: Ayaan Hirsi Ali, Paul Scheffer. Zij legden de nadruk op waarden die ook voor links erg belangrijk zijn: de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid om ongelovig te zijn en dat uit te dragen, emancipatie van vrouwen en homo's, seksuele vrijheid, ... Daardoor werden die politiek correcte linkse denkers voor het eerst echt aangesproken, en nog wel op hun eigen waarden."

"Dat is lastig, maar ook een zegen," stelt de opiniemaker: "Voor het eerst werd het debat onder democraten gevoerd. Het gaat gelukkig al enkele jaren niet meer over racisme versus tolerantie, maar over hoe de verschillende groepen in de multiculturele samenleving samen aan één project kunnen werken, en niet naast elkaar op eilandjes leven waar ze aan hun lot werden overgelaten. Links en rechts hebben het in essentie weer over hetzelfde: dat is niet min. Wel zie je dat rechts, na jaren van tasten en zoeken, het initiatief stevig te pakken heeft. Zij bepalen de agenda, zij slagen erin om elk links tegenvoorstel als naïef en politiek correct weg te honen, net zoals links vroeger hun ideeën als xenofob en conservatief wegwuifde."

"Bovenal belangrijk," zo concludeert Naegels: "Het is democratisch rechts dat dat initiatief te pakken heeft, niét extreemrechts. Het VB hobbelt maar wat achterna, imiteert Hirsi Ali, is ideologisch op de dool. Wat moeten zij met de emancipatie van de vrouw, homo-rechten of een liberale islam? Het is tijd dat links op zijn minst duidelijke antwoorden formuleert op de vragen die

rechts stelt, en haar sociaal-economische agenda (die ondervertegenwoordigd is in het culturaliserende discours) weer naar voren schuift. In die context vond ik 0110 ontstellend zwak. Het was *old school*, een wanhopige laatste gooi naar het morele leiderschap: wij zijn de verdraagzamen..."

Stuerbout, tot slot, lijkt sceptischer over reddingen langs deze of gene zijde van het politieke spectrum: "Onze democratie lijdt aan een fundamenteel gebrek aan begripen van en begrip voor zichzelf, in alle geledingen van de samenleving" stelt de theatermaker: "Dat blijkt onder andere uit het debat over verdraagzaamheid of multiculturalisme of populisme of links en rechts, enzovoort. En dat wordt ook duidelijk in de behandeling van de kunsten, die, indien niet elitair of net plat populair, zo goed als volledig gemarginaliseerd wordt.

Een toekomst voor 0110

Jan Declair: "Deze concerten zijn een sterk signaal. Laten we dit elke zondag doen." (De Standaard, 2 oktober 2006).

Muziek is doorgaans toegankelijker dan andere kunstvormen. Muziek wordt makkelijker gedeeld en kan veel mensen bereiken net omwille van haar emotionele karakter. Dat maakt het tot een interessant instrument om maatschappelijke bedenkingen of opinies mee te verspreiden. Het is dus belangrijk dat ook artiesten op tijd en stond hun stem verheffen.

De rechtstreekse impact daarvan moet wel gerelativeerd worden, het gaat veel-
eer om symbolacties. Anderzijds is het
net de herhaling en de grootschaligheid
van dit soort opkomsten dat democrati-
sche waarden benadrukt en beleidsma-
kers wakker schudt. In het beste geval
wordt het emotionele aspect van zo een
manifestatie dan ook gevolgd door een
rationele actie op het niveau van beleid
en politiek.

Kunstenaars houden zich dan wel best
buiten de partijpolitiek, omdat ze anders
een deel van hun democratische kracht
verliezen. Ze moeten absoluut vermijden
de uitdragers te worden van een bepaal-
de partij-ideologie. Wat kunst typeert,
is dat het concrete ontwikkelingen in
de samenleving kan aanduiden via een
taal die nuanceert, vernieuwt, uitdaagt,
bekritiseert en raakt. Kunst mag en moet
daar voor de meeste geïnterviewden zeer
ver ingaan, dikwijls zelfs nog veel verder
dan het nu kan of mag of wil.

Zo kunnen ook bestaande politieke dis-
coursen doorprikt worden. De ene kun-
stenaar begeeft zich meer expliciet op
dat terrein dan de andere. Hoewel de
autonomie van kunst onvoorwaardelijk
is, ligt in dit verband het gevaar van een
ivoren toren positie steeds op de loer.
Kunst is doorgaans wel betrokken op de
maatschappij en vertelt soms in kleine
verhalen grote dingen. Ook daar kan en
mag kunst voor de meeste geïnterview-
den zeer ver in gaan en geldt dezelfde
opmerking als in de vorige paragraaf.

En Jan Decler? Heeft hij gelijk? Moeten
acties als 0110 herhaald worden?

Volgens Caron mogen we, wat dat be-
treft, vooral niet te veel verwachten van
de kunstenaar. Kunstenaars moeten es-
sentieel gewoon hun verantwoordelijk-
heid opnemen en in hun eigen taal zeg-
gen wat ze denken over mens en samen-
leving: "Ook kunstenaars hebben ver-
antwoordelijkheden in de samenleving
zoals elkeen dat heeft in zijn eigen po-
sitie, of het nu een fabrieksarbeider is of
een directeur van een oudereninstelling,
waar de eerste allochtoon op de vloer
staat om opgenomen te worden. Hoe
meer mensen hun verantwoordelijkheid
op zich nemen, hoe meer kans dat we de
ongelovigen kunnen overtuigen."

Jammer genoeg voor Caron, heeft de fe-
derale stembusuitslag van 2007 wel be-
wezen dat de verantwoordelijke Vlaam-
se kiezer een eerder rechtse koers wil
varen en dat extreemrechts in Vlaande-
ren weinig tot niets van haar stemmen
verloren heeft. Misschien bewijst dat dat
veel burgers één jaar later de boodschap
voor verdraagzaamheid vergeten zijn
en alleen de concerten hebben onthou-
den. Misschien bewijst het dat ze zich
geen stemadvies laten voorschrijven
door artiesten. Misschien bewijst het dat
kunst en politiek zich niet zo eenduidig
tot elkaar verhouden. Of een letterlijke
kloon van 0110 zinvol was geweest voor
de federale verkiezingen 2007, vinden
de meeste betrokkenen in elk geval een
overbodige vraag.

Veel van de ondervraagden menen
vooral dat de actie bij herhaling veel of
alles van haar kracht zal verliezen: "Het
zou te veel een systeempje worden,"

zegt Bart Caron: "Je moet daar heel zuinig op zijn, Bob Geldof heeft ook goed aangevoeld dat het na veel herhaling niet meer werkt." Ook volgens Van Rompuy kan men niet elke zondag aan de alarmbel trekken, zoniet wordt men niet meer gehoord: "Trop is te veel. Het is een kwestie van efficiëntie. *Il faut garder ses principes pour les grandes occasions*, zei Camus."

Nochtans is het volgens Jos Geysels cruciaal om een aantal democratische basisbeginselen te blijven herhalen: "Herhalen helpt. In de herhaling toont zich soms ook de meester. Jan Decler heeft in die betekenis gelijk! Je stem blijven verheffen. *Bestaan kan iedereen. Er zijn vraagt moed*, schrijft stadsdichter Bart Moeyaert. Weten dat je het weer niet in één dag kan veranderen maar dat je wel het klimaat kan beïnvloeden."

Barman zelf werd meermaals gevraagd of hij 0110 nog eens zou overdoen, maar dat vindt hij een eigenaardig idee: "Dat is ten eerste waanzinnig veel werk, ten tweede als je dat nog eens zou doen, moet je een goede reden hebben en ten derde als je dat elk jaar doet, worden de mensen dat beu. 0110 was in eerste instantie bedoeld om een stem te laten horen naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen van 8 oktober 2006." Een toekomst voor 0110 blijft voor Barman in elk geval gaan om een persoonlijk initiatief, vertrekkend vanuit een eigenzinnige visie op de samenleving als artiest: "Wat we niet uitsluiten in de toekomst, als er echt iets is dat ons op de zenuwen werkt of als we echt iets frustrerend vin-

den, zoals nu het geval was met het VB dat steeds maar groter werd, dan zouden we misschien meer alternatieve acties doen, kleiner en origineler, misschien iets met sporters, maar niet nog eens zo'n concert. Het moet vanuit onszelf komen, 0110 is heel groot geworden, maar eigenlijk klein begonnen, binnen dEUS."

Voor Jan Goossens was 0110 vooral een stedelijk project: "Als je rond die federale verkiezingen iets zou doen, zou je dat toch weer compleet anders moeten invullen. En het kwam ook gewoon te snel na die gemeenteraadsverkiezingen. We zijn met 0110 alles bij elkaar anderhalf jaar bezig geweest en die tijd hebben we nodig gehad. Maar ik sluit niet uit dat er op termijn nog iets zal gebeuren."

Een vervolg op 0110 betekent voor Goossens onder andere veel onderhoud van netwerken: "Er zijn een hele boel contacten die doorlopen, die niet altijd een zeer actief bestaan leiden. Je moet die relaties achter de schermen voortdurend onderhouden om ze dan op bepaalde momenten te kunnen activeren. Hoe dan ook lopen de gesprekken met Arno en Patrick Riguelle verder en zullen ze op termijn nog wel eens tot iets grootschaligs leiden, maar daar is tijd voor nodig. Op kleinschalige basis zetten we nu al veel dingen verder in onze theaterwerking. Verschillende aanwezigen op 0110 zullen tijdens seizoen 2007-'08 in allerlei projecten betrokken worden, zoals de groep Ialma, Marie Daulne van Zap Mama, Fabrizio Cassol en David Bové." Ook MC Sibbo ziet een toekomst voor 0110 weggelegd onder een andere ge-

daante: meer toegankelijke festivals, ook in buurten en gemeenten, met meer onbekend talent: "Het festival van Molenbeek met alleen Molenbeekse Kunstenaars en van alle genres! Gans Molenbeek komt daarop af. Hetzelfde in Schaarbeek en Elsene. Er zijn wel van die initiatieven, maar spijtig genoeg is dat nog vaak verdeeld tussen Nederlands- en Franstalig."

Een analyse van de impact van 0110 kan, een klein jaar na datum, dan ook niet anders dan eindigen met een lange reeks vragen en worstelingen. Stuerbout is vragende partij voor een debat over de grenzen van de inleving, ons begrijpen en begrip van en voor elkaar. Ook Tom Naegels besluit met een debatvoorstel en wel over de conceptuele en pragmatische grenzen van het begrip 'verdraagzaamheid': "Dat is naar mijn gevoel ook waar het politieke debat van de laatste jaren over gaat," zegt Naegels. Zijn vragenlijst is indrukwekkend:

"Hoe beheer je diversiteit? Hoeveel diversiteit laat je toe? Laat je toe dat mensen een hoofddoek dragen achter het loket? Hoe ga je om met mensen die luidkeels willen roepen dat de islam een achterlijke godsdienst is? Hoe ga je ermee om als die vervolgens bedreigd

worden? Ga je eisen dat homo's nu en vandaag geaccepteerd moeten worden en dat men anders niet in dit land mag leven? Of ga je ervan uit dat dat het einddoel moet zijn, maar dat er meer tijd voor nodig is, omdat je mensen niet van vandaag op morgen van gedachte doet veranderen? Laat je toe dat een werkgever een Marokkaan niet aanwerft, omdat hij vindt dat zijn attitude niet klopt? Is de werkgever dan in fout of moeten Marokkanen gewoon beter leren wat het betekent om in onze arbeidsmarkt een baan te zoeken? Leg je de focus op de eigen verantwoordelijkheid, en maak je mensen weerbaar in onze samenleving, of vind je dat de maatschappij zich meer moet aanpassen aan mensen met een andere achtergrond? Zijn volksmensen die onaardige zaken zeggen over hun allochtone burens racistisch, of vergeef je hen hun woordkeuze en luister je naar hun kernprobleem?"

Naegels besluit: "Die vragen steunen allemaal op een basis van verdraagzaamheid, maar gaan tegelijk over de grenzen ervan, over prioriteiten, invalshoeken en keuzes, zaken waar politiek over gaat en waar kunst ook over moet gaan, als ze werkelijk maatschappelijk relevant wil zijn."

K

Veldslag om het volk

Benjamin De Cleen

De concerten die op 1 oktober 2006 werden gehouden in Antwerpen, Gent, Brussel en Charleroi waren niet het eerste initiatief dat de muziekwereld nam tegen het oprukken van extreemrechts in Vlaanderen. Zowat elke verkiezing in de jaren 1990 ging gepaard met initiatieven vanuit het middenveld en de culturele sector. De 0110 concerten waren in die zin zeker niets nieuws. In het anderhalf jaar tussen het moment dat dEUS frontman Tom Barman in Focus Knack een concert tegen het Vlaams Belang aankondigde en de uiteindelijke 0110 concerten, werd er niettemin behoorlijk gedebatteerd over de betekenis, het belang, de efficiëntie en de wenselijkheid van 0110.

Dit essay bekijkt 0110 wat Gramsciaans als een veldslag in de lange strijd om het 'volk', een strijd waarin Vlaams Belang sinds lang de bovenhand lijkt te hebben en een veldslag, zo argumenteert dit essay, die voor een keer niet door VB werd gewonnen. Het centrale argument van dit essay is dat 0110 er behoorlijk in slaagt de populistische claim van VB op het volk onderuit te halen.

Dat VB presenteert zichzelf immers graag als de 'partij van het volk', als de partij die zegt wat de mensen denken. In haar populistische discours zet VB

'het volk' en 'de partij die het volk vertegenwoordigt' tegenover 'de elite'. Die populistische logica blijkt steeds weer een zeer efficiënt schild waarop zo goed als elke kritiek afschampt. Kritiek op VB is kritiek van het politiek correcte establishment op de partij van het volk. Kritiek lijkt de link tussen VB en het volk vaak alleen maar sterker te maken.

Dat 0110 er wel in slaagt tenminste deels te ontsnappen aan die populistische logica en de populistische gelijkstelling 'VB = volk' in het gevaar weet te brengen, heeft alles te maken met de deelname van populaire (volkse) artiesten. Die term verwijst dan bijvoorbeeld naar Will Tura en Laura Lynn. Dankzij de deelname van deze artiesten, waarvan men verwacht dat ze delen van het VB electoraat tot hun fans mogen rekenen, slaagt 0110 erin de populistische claim van VB op het volk onderuit te halen. Zo luidt de basisstelling van dit essay.

In het volgende staat de populistische logica en de plaats van populaire cultuur daarin dan ook centraal. De term 'populisme', zo moet dan meteen worden opgemerkt, verwijst in het maatschappelijke debat zowel naar politieke als culturele fenomenen. In die brede definitie staat populisme dan synoniem voor 'het inspelen op het populaire',

zowel politiek als cultureel. Hoewel er ongetwijfeld een relatie (kan) bestaan tussen populisme en het populaire – dat is zelfs het centrale argument van deze tekst – is het analytisch toch zinvol een onderscheid te maken tussen beide.

Daarvoor kunnen we terecht bij Raymond Williams, die in zijn *Keywords: a Vocabulary of Culture and Society* (1983) op zoek gaat naar de betekenis van ‘populair’ en ‘populisme’.¹ Hij reserveert de term ‘populisme’ voor politieke projecten. ‘Populair’ heeft bij hem een bredere betekenis die gaat van ‘goed bevonden door velen’ tot ‘gemaakt door en/of voor het volk’. Vooraleer in te gaan op het verband tussen populisme en populaire cultuur en te analyseren hoe beide elkaar ontmoeten in het debat over 0110, lijkt het zinvol beide theoretische concepten kort uiteen te zetten.

Populisme

‘Populisme’ is een term met resonanties in zeer diverse contexten. Voor al deze contexten geldt dat ‘populistisch’ genoemd worden zelden een compliment is. Maar wat precies onder de noemer populisme wordt verstaan, durft nogal eens te verschillen. Voor de één is populisme een bepaalde politieke ideologie of een vorm van politieke retoriek, voor de ander heeft populisme betrekking op alles: van politieke statements tot populaire cultuuruitingen gericht op gemak-

kelijk succes en de zo verfoeide ‘grootste gemene deler’.

Die verruiming van de term populisme tot de sfeer van media en cultuur durft nogal eens leiden tot een inflatie van de term, waarbij ‘populistisch’ uiteindelijk gelijk komt te staan met ‘populariserend’ of ‘populair’. Dit heeft negatieve gevolgen voor de waarde van ‘populisme’ als analytisch concept.²

Zelfs wanneer we ons beperken tot de politieke sfeer, zien we dat populisme nog steeds een vlag is die vele ladingen dekt. Ook de dominant negatieve bijklank blijft. Het woord wordt vaak in één adem genoemd met ‘demagogisch’, ‘electoraal opportunistisch’ en ‘ondemocratisch’. Ook in de academische literatuur heeft populisme in zijn politieke betekenis vaak een negatieve bijklank. In een Europese context is dit onder meer te verklaren door de gelijkstelling van populisme met zijn dominante uitdruktingsvorm vandaag: extreemrechts.³

Die betekenisverenging van ‘populisme’ tot ‘extreemrechts’ is problematisch. Om te beginnen zijn niet alle extreemrechtse partijen populistisch. Mény en Surel verwijzen bijvoorbeeld naar het Franse extreemrechts van de jaren 1960 en 1970, dat een expliciet elitaire beweging was.⁴ Tegelijkertijd zijn populistische discoursen lang niet altijd extreemrechts of zelfs maar rechts. Denken we, bijvoorbeeld, aan een aantal Latijns Amerikaanse, po-

1 Williams (1983: pp. 236-238).

2 Zie Carpentier (in druk).

3 Mény en Surel (2002: 5).

4 Mény en Surel (2000: 12).

populistische bewegingen⁵ of aan the People's Party, die in de Verenigde Staten van het einde van de 19e eeuw opkwam voor de rechten van kleine boeren.⁶ Populisme kan dus niet zomaar geduid worden volgens het klassieke schema van 'links' en 'rechts'.

Maar wat is populisme dan wel? Wat hebben uiteenlopende politieke bewegingen zoals hedendaags, Europees extreemrechts en een boerenpartij uit de 19^e eeuw gemeen?

De situatie in de academische literatuur over populisme is een beetje vreemd. Er bestaat een redelijke eensgezindheid over welke partijen en bewegingen onder de noemer 'populisme' vallen, maar men kan vaak niet precies neerpinnen wat die partijen en bewegingen dan populistisch maakt.⁷ Weerkerend in de meeste benaderingen van populisme is echter wel de centrale plaats van 'het volk' ('the people', 'le peuple').

Een mooi voorbeeld van zo een benadering – waarbij ik me graag aansluit – vinden we bij Mény en Surel.⁸ Zij onderscheiden drie argumenten die steeds terugkeren in populistische discoursen: (1) het volk moet centraal staan in de maatschappij en in het politieke systeem, (2) (politieke) elites hebben het volk verraden en (3) het primaat van het volk moet hersteld worden.

Zoals de diversiteit in de voorbeelden van populistische partijen hierboven al

aangaf, betekent 'het volk' vervolgens niet hetzelfde voor alle verschillende populistische bewegingen. Sommigen zien het begrip daarom niet als een afdoende manier om populisme te definiëren.⁹ Zij gaan op zoek naar een dieperliggende populistische kern, die verder gaat dan de centrale positie van de betekenaar 'volk'. Omwille van die diversiteit noemen anderen populisme een *thin centred ideology*.¹⁰ Populisme bezit een kern bestaande uit concepten zoals 'volk', 'democratie' en 'soevereiniteit', maar het levert geen volwaardige visie op over hoe de maatschappij georganiseerd dient te worden. Het populistische discours dient daarom te worden aangevuld met elementen uit volwaardige ideologieën zoals socialisme, liberalisme of conservatisme. Ook het veelvuldige gebruik van kwalificaties zoals 'nationaal populisme', 'extreemrechts populisme' en 'links populisme' geeft aan dat populisme *an sich* niet volstaat om de ideologie van een politieke beweging te duiden.

Nog andere auteurs laten de idee van populisme als ideologie volledig varen. Eén van de meest prominente aanhangers van deze visie is Ernesto Laclau.¹¹ Hij beschouwt populisme niet als ideologie, maar als een bepaalde manier om politieke eisen te formuleren, wat die eisen ook mogen zijn.

Laclau stapt volledig af van pogingen om op zoek te gaan naar wat verschil-

5 Zie het werk van Laclau (o.a. 2005).

6 Kazin (1995).

7 Canovan (1999: 3).

8 Mény en Surel (2002: 11-13).

9 Bijvoorbeeld Taggart (2000:3).

10 Bijvoorbeeld Abts (2004: 455) en Canovan (2002: 32).

11 Onder andere Laclau (2005).

lende populistische partijen inhoudelijk gemeenschappelijk hebben en focust op wat hij *formele of structurele kenmerken* noemt. Niet de 'inhoud' of de 'ideologie' achter het populistische discours staat centraal, maar wel de *manier waarop* die discoursen zijn opgebouwd en dan vooral de behandeling van de cruciale betekenaar 'volk' daarbij.¹²

Stavrakakis merkt in dat verband echter terecht op dat, indien de centrale plaats van het volk het enige criterium zou zijn om van een populistisch discours te spreken, het merendeel van de politieke discoursen in de moderne samenleving als populistisch gedefinieerd zouden kunnen worden.¹³ Zowat alle partijen hebben het over 'de mensen' of 'het volk'. Laclau hanteert daarom een tweede criterium. Voor hem is een discours pas populistisch indien het de samenleving radicaal opdeelt in twee, antagonistische groepen: 'het volk' versus 'de elite', 'de mensen' versus 'de machthebbers'.¹⁴ Dit antagonisme is volgens Laclau noodzakelijk om de identiteit van het volk te kunnen construeren en dat is dan ook wat het populistische discours ermee doet:

uit de enorme diversiteit aan politieke identiteiten, wensen en belangen die in een samenleving bestaan, construeert het een volk.

Vanuit zijn kritiek op het essentialisme – uiteengezet in de klassieker *Hegemony and Socialist Strategy* (geschreven in 1985, samen met Chantal Mouffe) – stelt Laclau vervolgens dat sociale identiteiten bij uitstek worden geconstrueerd door ze af te zetten tegen wat buiten die identiteiten ligt. Wat buiten zo een discours valt, maar tegelijkertijd cruciaal is voor de constructie ervan, noemen Laclau en Mouffe, in navolging van Jacques Derrida, de *constitutieve buitenkant*.

Toegepast op het populisme betekent dit dat het volk wordt geconstrueerd door het af te zetten tegen wat buiten het volk ligt, namelijk de elite.¹⁵ Dat is immers wat de verschillende elementen in het volk gemeenschappelijk hebben. Ze worden allemaal gefrustreerd of bedreigd door dezelfde elite. Zonder die constitutieve buitenkant hebben zij geen identiteit. Zonder elite is er geen volk.

Aangezien er geen essentie ten grondslag ligt aan sociale identiteiten, ligt de inhoud van 'volk' en 'elite' niet vast. Wat eronder verstaan wordt, is afhankelijk van de manier waarop de concepten binnen een bepaald discours worden gearticuleerd. De claims dat het volk centraal moet worden gesteld, dat het volk verraden zou zijn door de elite en dat het primaat van het volk hersteld moet worden, houden dus per definitie een

12 Laclau (2005). Zie ook Stavrakakis (2004: 255-256).

13 Stavrakakis (2004).

14 In zijn meest recente werk verbreedt Laclau zijn definitie van populisme en stelt hij dat alle politieke discoursen in meer of mindere mate populistisch zijn. Een scheidslijn trekken tussen 'populistisch' en 'niet-populistisch' is inderdaad quasi onmogelijk. Toch lijkt het zinvol de definitie van populisme niet al te zeer te verbreden om de analytische waarde van het concept niet uit te hollen.

15 Laclau (2005).

zeer specifieke invulling van 'het volk' in.¹⁶

Populistische discoursen stellen immers een deel van de bevolking voor als 'hét volk' en dus als 'dé basis' van alle macht en legitimiteit. Die zogenaamde *pars pro toto* constructie van 'het volk' houdt per definitie in dat bepaalde groepen worden uitgesloten uit het volk. Bij de uitgesloten groepen hoort dan steevast 'de elite', 'het establishment', maar soms worden ook andere groepen uitgesloten, bijvoorbeeld etnische minderheden.

In het licht van het voorgaande, hanteert deze tekst dan ook tegelijkertijd een algemene en een specifieke definitie van populisme. De algemene definitie is nodig omdat populisme niet beperkt wordt tot bepaalde manieren om het volk in te vullen of tot bepaalde inhouden achter het volk. De diversiteit in de ideologische invullingen van het volk verklaart de grote diversiteit aan populistische bewegingen. De specifieke definitie is nodig, niet alleen omdat populisme beperkt blijft tot de politieke sfeer, maar ook omdat niet alle discoursen die het hebben over 'het volk' of 'de mensen' populistisch zijn. Om van populisme te kunnen spreken, is een radicale opdeling van de maatschappij tussen 'het volk' en 'de elite' noodzakelijk. Het is net in dat onderscheid dat populisme en populaire cultuur elkaar (kunnen) ontmoeten.

Populaire cultuur

De term 'populair' stond oorspronkelijk voor 'behorend tot het volk' in een juridische en politieke context.¹⁷ Later duikt de term ook op in andere contexten, waaronder cultuur. De politieke relevantie van de term zit in al deze contexten in het feit dat hij moet gezien worden in relatie tot de elite: 'populair' is een noemer voor datgene wat niet tot die elite behoort. De term draagt dan ook sinds zeer lang de connotaties "gross, base, vile, riff-raff, common, low, vulgar, plebeian, cheap" met zich mee.¹⁸

De term 'populair' hoeft echter geen negatieve connotatie te hebben. Vanaf de 18^e eeuw krijgt populair ook de betekenis van 'geapprecieerd door velen' en vanaf de 19^e eeuw koppelen sommigen daar zelfs een positieve evaluatie aan: 'wat velen goed vinden, is goed'. Populair wordt hier dan bekeken vanuit het perspectief van het volk.

Tegelijkertijd behoudt populair twee negatieve betekenissen: 'inferieur' (populaire kranten versus kwaliteitskranten, bijvoorbeeld) en 'bewust bedoeld om in de smaak te vallen'. Vanuit sommige standpunten liggen 'geapprecieerd door velen' en 'inferieur' uiteraard bijzonder dicht bij elkaar.

Een gerelateerde, maar toch specifieke betekenis is die van populaire cultuur als de 'cultuur gemaakt door het volk, voor het volk'. Deze betekenis is verbou-

¹⁶ Mény en Surel (2002: 11-13).

¹⁷ Williams (1983: 236).

¹⁸ Hartley (1983: 174).

den met Herders idee van een *Kultur des Volkes* en leeft door in de Engelse term 'folk'.¹⁹ In het Nederlands sluit 'volks' (-dansen, -muziek, et cetera) het best aan bij deze laatste betekenis. De veronderstelling dat het gaat over de 'authentieke cultuur van het volk', draagt dan bij aan de positieve evaluatie van volkscultuur. Populaire cultuur kan dus zowel positief als negatief worden geëvalueerd. Hartley identificeert twee gerelateerde ambiguïteiten die de verschillende evaluaties van populaire cultuur kunnen verklaren.²⁰ Ten eerste is er de vraag of het gaat om cultuuruitingen die worden opgelegd aan het volk, dan wel om cultuuruitingen die afgeleid zijn van hun eigen smaken en ervaringen. Daarmee verbonden is er de vraag of populaire cultuur een uitdrukking is van een machteloze en ondergeschikte positie, dan wel van een autonome en bevrijdende bron van alternatieve ervaringen en levenswijzen, die zich verzet tegen de dominante cultuur.

De appreciatie van populaire cultuur verschilt niet alleen omdat men vanuit verschillende perspectieven naar bepaalde cultuuruitingen kan kijken, maar ook omdat populaire cultuur een noemer is die kan verwijzen naar zeer diverse fenomenen. In dit verband merkt Stuart Hall op dat het begrip 'populaire cultuur' geen vastliggende inhoud heeft, maar dat het label 'populair' slechts betekenis krijgt in relatie tot het 'niet-populaire'

(een idee die ook in de definities van Williams en Hartley zit).²¹ Het is in die verhouding tussen het 'populaire' en het 'niet-populaire' dat het politieke belang van cultuur kan worden gesitueerd. Cultuur wordt een arena van strijd tussen volk en elite.

Voor Hall gaat het dan om een strijd tussen economisch gedefinieerde klassen, maar we zullen dadelijk zien dat ook andere invullingen van volk en elite mogelijk zijn. Wat eronder begrepen wordt, is ook hier afhankelijk van het discours waarin de termen worden gearticuleerd. Dit impliceert dat een bepaalde cultuuruiting niet per definitie populair of elitair is. Aangezien verschillende discourses de begrippen 'volk' en 'elite' verschillend invullen, kan eenzelfde cultuuruiting in het ene discours tot het populaire en in het andere discours tot het elitaire behoren.

Populisme en populaire cultuur

Wat is nu de relevantie van populaire cultuur voor het populisme? Zoals we hebben gezien, is karakteristiek voor populistische discourses dat ze 'het volk' construeren door het af te zetten tegen 'de elite'. In dit proces kan ook een culturele component spelen. De claim op het volk gaat dan gepaard met een claim op het 'volkse'. Dit geldt bij uitstek voor populistische bewegingen die uitgaan van een culturele definitie van het volk.

¹⁹ Williams (1983: 236-238).

²⁰ Hartley (1983: 174-175).

²¹ Hall (1981).

Het onderscheid dat Mény en Surel maken tussen drie, elkaar niet uitsluitende manieren waarop het volk als *imaginary community* kan worden geconstrueerd, kan dit verduidelijken.²²

Ten eerste is er het volk als politieke entiteit. Dit is het soevereine volk. Het is als de bron en basis voor de legitimiteit van politieke macht (*le peuple-souverain*, het Franse 'peuple').

Ten tweede is er het volk als socio-economisch gedefinieerde entiteit: de kleine man (*le peuple-classe*, het Engelse 'people').

Ten derde is er het volk als culturele entiteit. Hier is het behoren tot het volk afhankelijk van geografische, linguïstische en/of etnische eigenschappen (*le peuplenation*, het Duitse 'Volk').

Voor populistten die vertrekken van een dergelijke, culturele definitie van het volk – en het lijkt veilig te stellen dat deze culturele definitie voor VB een grote waarde heeft – is de culturele component van het volk uiteraard erg belangrijk. In een poging de identiteit van het volk te construeren uit de diversiteit die aanwezig is in een samenleving, politiseren populistische bewegingen dan ook dikwijls bepaalde populaire cultuurelementen. Taal speelt daarbij vaak een belangrijke rol. Ook hier gaat de verheerlijking van de cultuur van het volk gepaard met het afzetten van die cultuur tegen de cultuur van de elite en de cultuur van andere groepen die niet

tot het volk behoren. Zo krijgt de verhouding tussen populaire cultuur en elitecultuur in populistische discoursen de expliciet politieke betekenis van 'cultuur van het volk' versus 'cultuur van het niet-volk'.

0110 en het ondergraven van de populistische logica²³

Hoewel een populistische claim op het volk (en meer impliciet op het volkse) nooit absoluut is en altijd gecontesteerd kan worden, lijkt VB erin geslaagd zichzelf in Vlaanderen te presenteren als de enige echte vertegenwoordiger van het volk. In haar populistisch discours behoren alle andere partijen tot het politieke establishment dat vervreemd is van het volk. Zowat elke kritiek op de partij schampt af op die logica. De angst voor de sterkte van de VB logica verklaart veel van de kritieken op het initiatief van Tom Barman om een concert te organiseren tegen VB.

Veel van die kritiek komt op hetzelfde neer: concerten tegen VB doen niet meer dan preken voor de eigen kerk. Het idee leeft dat initiatieven tegen VB strate-

²³ De hieronder gepresenteerde analyse is gebaseerd op een kwalitatieve inhoudsanalyse van de artikels over 0110 die in de Vlaamse kranten verschenen, van de artikels uit het weekblad Knack (en Focus Knack) uit diezelfde periode, en van de documenten (persberichten, toespraken, columns) die werden gepubliceerd op de VB website tussen 6 april 2005 (het moment dat Tom Barman in Knack aankondigde een concert te willen organiseren tegen VB) en 31 december 2006.

²² Mény en Surel (2000: 177-222). Voor het begrip *imaginary community*: zie Anderson (1991).

gisch onverstandig zijn. VB heeft erg trouwe kiezers en kritiek op de partij zal daarom enkel de band tussen partij en kiezers versterken. Polarisation tussen 'voor' en 'tegen' extreemrechts is electoraal contraproductief. Onder andere Bart De Wever uitte deze kritiek in een fel opiniestuk getiteld *Shut the Fuck up!* en gepubliceerd in De Morgen van 17 juli 2006.

De angst bestond dus dat 0110 hetzelfde lot beschoren was als alle andere kritieken op het populistische discours van VB. Deze angst werd indertijd nog versterkt door de idee dat het type artiesten dat zich door deelname zou uitspreken tegen extreemrechts, net zoals hun publiek, behoorde tot de progressieve, culturele elite. Ze zouden gemakkelijk in de populistische logica kunnen worden ingepast en, samen met de boodschappers, hun boodschap.

Ik zou echter willen argumenteren dat 0110 er wel degelijk in slaagt die populistische logica te ondergraven. 0110 probeert aan te tonen dat het volk niet zomaar gelijkgesteld kan worden aan de partij VB en slaagt daar vrij goed in. En dat heeft zowel te maken met de boodschap als met de boodschappers.

Populaire artiesten en het loskoppelen van volk en VB

0110 is een initiatief van de culturele sector, onafhankelijk van de politieke partijen. Wel willen de organisatoren hun initiatief een directe politieke relevantie

geven, onder andere door het één week voor de gemeenteraadsverkiezingen 2006 te organiseren. Door die expliciet politieke boodschap én door de timing ervan is het initiatief kwetsbaar voor inpassing in de populistische logica van VB. De organisatoren benadrukken dan ook dat 0110 onafhankelijk is van de politiek. Zo stelt Tom Barman de dag voor de concerten:

“Wij hebben de politici niet nodig. 0110 heeft een politieke ondertoon, ongetwijfeld, maar het is een spontane actie buiten de politiek.” (Het Volk, 30 september 2006).

We zullen dadelijk zien dat VB er net alles aan doet om 0110 te verbinden met de andere politieke partijen. Het politieke establishment is dan ook hun favoriete schietschijf. Die elite wordt echter niet louter politiek gedefinieerd. Ook mensen zoals Tom Barman, die, buiten het politieke veld, als progressief kunnen worden gecategoriseerd, behoren ertoe. Een initiatief van alternatieve rockgroepen tegen VB houdt dan ook weinig gevaren in voor de partij. Zolang de critici passen binnen de elite zoals VB die definieert, is er voor de partij geen enkel probleem.

Het is daarom uitermate belangrijk dat 0110 niet beperkt blijft tot alternatieve acts. Tom Barman maakt van bij aanvang duidelijk dat hij van de concerten een breed gedragen initiatief wil maken:

“Het moet ook veel meer zijn dan een paar rockers die hun ‘left wing thing’ doen, om het wat oneerbiedig uit te drukken. Bedoeling is dat we er een groot feest van maken. We willen een ander gezicht van Antwerpen laten zien: een verdraagzaam Antwerpen, dat duidelijk maakt hoe het denkt over het Vlaams Belang.” (Focus Knack, 6 april 2005).

Een goed jaar later, wanneer is gebleken dat 0110 effectief veel meer zal zijn dan “een paar rockers die hun ‘left wing thing’ doen,” valt in Het Volk te lezen:

“Nogal wat van deze antiracistische concerten groeien uit tot preken voor de eigen kerk, maar daar heeft Barman zich tegen gewapend: ‘Dat is gemakkelijke kritiek. Kijk naar ons programma, dat is meer dan alternatieve rock.’” (Het Volk, 4 juni 2006).

Barman legt zo een verband tussen muziekgenre en ideologische voorkeur. Van fans van alternatieve rockgroepen wordt verwacht dat ze tegen het Vlaams Belang zijn. Van fans van ‘Vlaamse’ artiesten wordt blijkbaar verwacht dat (althans sommigen onder hen) voor extreemrechts zouden kunnen stemmen. Barman is lang niet de enige die de link legt tussen populaire artiesten en populisme. Ook heel wat journalisten, opinie-makers en – niet in het minste – VB zelf leggen het verband tussen populaire artiesten en VB kiezers. Carl Devos, politiek wetenschapper aan de Universiteit

Gent, zegt daarover enkele weken voor 1 oktober het volgende:

“Voor het Vlaams Belang was de deelname van al die populaire artiesten aan 0110 bijzonder vervelend. Initiatiefnemers Arno, Sioen en Tom Barman konden ze zonder probleem afschilderen als baarlijke duivels. Hun klassieke slachtofferstrategie: ‘Na de politici en het gerecht heeft nu ook de linkse en progressieve rockscene zich tegen ons gekeerd.’ Maar met Helmut Lotti, Laura Lynn, Clouseau en Will Tura lag dat helemaal anders. Daarmee kregen ze plots tegenwind van muzikanten waar hun eigen kiezers platen van kochten. In een eerste reactie probeerde Filip Dewinter zijn achterban te overtuigen dat die artiesten gewoon misleid waren. Maar de meesten antwoordden meteen dat ze niet tegen zijn partij concerteerden, maar voor verdraagzaamheid. En daar kon het Vlaams Belang maar moeilijk openlijk tegen zijn.” (Focus Knack, 20 september 2006).

Voor een partij die beweert het volk te vertegenwoordigen, is het inderdaad een probleem wanneer artiesten waarvan men verwacht dat ze een band hebben met dat volk deelnemen aan 0110. Voor een initiatief dat probeert het volk los te koppelen van VB, is de deelname van zulke artiesten cruciaal. Door het feit dat ze deelnemen – en door de relatie die wordt gelegd tussen ‘artiesten’, ‘publiek’ en ‘volk’ – maken ze duidelijk

dat 'volks' niet zondermeer gelijkstaat met de volkspartij VB. De boodschappers *zijn* in dit geval de boodschap.

Of dit initiatief nu al dan niet rechtstreekse gevolgen heeft gehad voor verkiezingsuitslagen doet er niet toe. Een initiatief dat de gelijkstelling tussen VB en 'volk(s)' weet te doorbreken, is wel dege-lijk politiek van belang. Tom Barman vat het mooi samen wanneer hij zegt:

“De vorige 15 jaar is er voor de verkiezingen niets gebeurd, is er geen positief signaal uit de artiestenwereld gekomen en is het Vlaams Belang alleen maar groter geworden. Nu doen we wel iets en ja, waarschijnlijk zal de partij nog groeien. Maar de zogenaamde 'grootste volkspartij' van Vlaanderen zal dan toch weten dat ze niet noodzakelijk gesteund wordt door sommige van de 'grootste volkszangers' van Vlaanderen.” (Het Laatste Nieuws, 12 september 2006).

0110: een onuitgesproken statement tegen VB

Maar welke boodschap geven de artiesten eigenlijk met hun deelname aan 0110? Daarover werd behoorlijk gedebatteerd in de maanden voor het evenement. De oorspronkelijke idee achter 0110 (dat toen nog niet zo heette) was inderdaad zeer expliciet: een concert organiseren tegen Vlaams Belang. Door de timing, één week voor de gemeenteraadsverkiezingen 2006, krijgen de con-

certen bovendien een directe politieke relevantie.

Hoewel Barman zich distantieert van de politieke partijen en de concerten voorstelt als een initiatief vanuit de culturele sector, los van politieke actoren, komt er toch kritiek op het expliciet politieke karakter van de concerten. Vooral de overduidelijke stellingname tégen VB valt slecht, lang niet alleen bij VB zelf. De opvallendste kritiek komt van Antwerps burgemeester Patrick Janssens (SP.A), die bedenkingen heeft bij wat hij een “anticampagne” noemt:

“Ik ben uiteraard blij dat dEUS weers eens een keertje in Antwerpen wil optreden. Maar ik vind het niet aangewezen om dat tegen iets of iemand te doen. Een anti-Vlaams Belangconcert vind ik dus geen goed idee. Ik geloof trouwens dat we de fase van de anticampagnes voorbij zijn.” (Gazet van Antwerpen, 18 april 2006).

Ook een aantal artiesten zegt niet bereid te zijn zich te scharen achter een initiatief dat expliciet tegen VB is gericht. Zo laat Kris Wauters (Clouseau) optekenen:

“Had men ons gevraagd om mee te doen aan een concert tégen het Vlaams Belang, dan hadden we vriendelijk bedankt. Clouseau laat zich niet voor een politieke kar spannen. Niet voor een linkse en ook niet voor een rechtse. Wij zijn gewoon heel hard voor verdraagzaamheid en heel hard tegen racisme en extremis-

me. Van het miljoen VB kiezers zijn er toch zonder twijfel 999.000 voor verdraagzaamheid? Wie kan daar in godsnaam tegen zijn?" (Het Laatste Nieuws, 8 juli 2006).

Via de noemer 'verdraagzaamheid' legt 0110 dus een claim op het volk; een claim die concurreert met de claim van VB, maar waar VB zich moeilijk kan tegen afzetten. Concerten voor verdraagzaamheid kunnen veel moeilijker ingepast worden in de populistische logica dan concerten die zich expliciet en alleen richten tegen de partij. Door een bredere en positieve maatschappijvisie voorop te stellen, wordt het voor VB moeilijker 0110 af te doen als een kritiek van de elite op de partij.

Cruciaal is dan uiteraard dat de verbreding naar verdraagzaamheid helemaal niet impliceert dat de oorspronkelijke antiboodschap verdwijnt. Voor verdraagzaamheid opkomen en zich verzetten tegen VB zijn voor velen synoniem. Bovendien werden de concerten oorspronkelijk op die manier gepresenteerd en die betekenis blijft hangen.

Daar komt nog bij dat bijvoorbeeld Tom Barman en Arno het 0110 gebeuren expliciet als een statement tegen extreemrechts blijven voorstellen en dat veel deelnemende artiesten op een impliciete manier de link met VB blijven leggen. We zouden kunnen zeggen dat ze zich uitspreken tegen VB zonder dat werkelijk uit te spreken, of met de expliciete disclaimer dat ze geen stemadvies willen geven. Zo stelt Kris Wauters over de ti-

ming van 0110 op één week voor de gemeenteraadsverkiezingen:

"Het kan geen kwaad om mensen juist dan nog eens wakker te schudden en te doen nadenken over onze maatschappij en alle onverdraagzaamheid daarin. Maar iedereen is vrij om te stemmen op wie hij wil. Daarvoor heeft niemand muzikanten nodig." (Het Laatste Nieuws, 8 juli 2006).

De partij van het volk en de volkse artiesten

Populaire artiesten die zich zo onuitsproken uitspreken tegen VB vormen echter wel degelijk een probleem voor VB. Zowel de deelname van 'Vlaamse artiesten' als de focus op een 'positief verhaal' kunnen immers gezien worden als pogingen om zoveel mogelijk mensen – ook 'gewone, volkse mensen' – te betrekken bij 0110. Het hoeft niet te verwonderen dat een partij die beweert het volk te vertegenwoordigen het vervolgens moeilijk heeft met factoren die 0110 een breder en populair *appeal* geven en op die manier moeilijker inpasbaar maken in het populistische discours.

Zoals hierboven geduurd werd, kan VB het volk immers niet gebruiken om de eigen identiteit tegen af te zetten. Het volk zit aan de binnenkant van hun populistische discours. VB zet zich enkel af tegen het establishment dat alleen het eigen belang verdedigt en vervreemd

is van het 'gewone volk'. Niet het volk, maar het politieke establishment is vijand nummer één. Alle partijen die er deel van uitmaken zijn corrupt, uit op eigenbelang, hebben geen oog voor de gewone man in de straat, et cetera. Zij en niet het volk vormen de constitutieve buitenkant voor VB dat wél zuiver is, wél opkomt voor de man in de straat en zegt wat de mensen denken.

Het is dus inderdaad geen verrassing dat VB 0110 probeert te koppelen aan die buitenkant en niet aan de binnenkant van hun discours:

"Het 0110-festival is een verkapte politieke meeting waarbij allerlei artiesten, zangers en rockgroepen voor de kar van politiek correct Vlaanderen gespannen worden dat ten allen prijze een overwinning van het Vlaams Belang naar aanleiding van de gemeenteraadsverkiezingen op 8 oktober 2006 wil voorkomen." (Filip Dewinter, open brief, 4 juli 2006).

De partij grijpt overigens ook de financiële evenementsteun van de Nationale Loterij aan als bewijs voor de banden tussen het politieke establishment en 0110.

Maar, zoals eveneens hierboven werd geduid, is het politieke establishment niet de enige elite waartegen VB zich afzet. Niet alleen op politiek vlak, maar ook op cultureel gebied zijn volk en elite twee gescheiden werelden. Zolang het verzet tegen VB komt van artiesten die geassocieerd kunnen worden met de elite, komt de populistische logica van

VB niet in het gedrang. Het Vlaams Belang kan daarom een concert dat georganiseerd wordt door de frontman van een alternatieve rockgroep zonder grote problemen bekritisieren als een initiatief van het establishment tegen de 'partij van het volk'.

Dat blijft wel enigszins eigenaardig. Hoewel rockgroepen veelal tot de populaire cultuur worden gerekend – en soms zelfs geassocieerd worden met anti-establishment gevoelens – passen rockgroepen zoals dEUS dus toch in wat voor VB de elite uitmaakt. Hier zien we dat wat wordt beschouwd als 'volk' of 'elite', en dus ook als 'volks' of 'elitair', afhankelijk is van het discours in kwestie. Vanuit haar expliciet rechtse en Vlaams-nationalistische ideologie, behoort iedereen die een rechts, onafhankelijk en Vlaams Vlaanderen in de weg staat voor VB tot het 'politiek correcte' establishment:

"Alhoewel Barman, Arno en Sioen officieel enkel een signaal tegen 'verzuring, onverdraagzaamheid en racisme' willen geven, komt het er in de praktijk vooral op neer dat zij de Antwerpse, Gentse en Brusselse kiezers de les willen komen spellen. Wie denkt zoals Barman, Sioen en Arno – links en progressief dus – is oké, al de rest zijn verzuurde en onverdraagzame racisten." (Filip Dewinter, open brief, 4 juli 2007).

Het wordt voor VB dan ook meteen minder evident om 0110 af te doen als irrelevante kritiek van de linkse en progressieve elite wanneer blijkt dat ook zo-

genaamd 'Vlaamse' artiesten hun steun toezeggen aan 0110. VB meent dan plots dat een deel van de aanhang van "gewaardeerde Vlaamse artiesten als Laura Lynn en Will Tura" wel op VB stemt, en heeft moeite met hun deelname.²⁴

Zulke Vlaamse artiesten passen immers niet in de politiek correcte, progressieve elite waartegen VB zich afzet. VB kan de deelname van 'Vlaamse artiesten' aan 0110 niet zomaar afdoen als kritiek van het establishment op de partij van het volk, omdat er in hun populistisch discours een verband wordt gelegd tussen muzieksmaak, de taal waarin gezongen wordt (!) en politieke voorkeur; tussen 'volks', 'Vlaamse cultuur' en (stemmen voor) de 'partij van het volk'.

De volkse artiesten brengen door hun deelname aan 0110 die link tussen VB, 'volks' en 'volk' in gevaar. De partij kan populaire artiesten immers niet zondermeer als een onderdeel van de elite voorstellen omdat dit de gelijkstelling tussen VB, 'volks' en 'volk' hypothekeert. Vlaams Belang ontplooit daarom een aantal strategieën om de ont koppeling van VB en volk, die 0110 met zich meebrengt, tegen te gaan, evenwel zonder de Vlaamse artiesten als elite voor te stellen.

Een eerste strategie is om de Vlaamse artiesten los te koppelen van de 'politiek correcte' 0110 organisatoren en van de 0110 boodschap. VB probeert hier de kritiek van de deelnemende populaire artiesten te neutraliseren, door te stellen

dat die populaire artiesten eigenlijk niet weten wat ze doen. In een open brief aan een aantal artiesten stelt een paternalistische Filip Dewinter:

"Het verwondert en het ontgoochelt mij dan ook dat gewaardeerde Vlaamse artiesten en zangers zich laten manipuleren en misbruiken om, zoals Tom Barman het zegt: 'Een teken tegen het Vlaams Belang te geven.'" (Filip Dewinter, open brief, 4 juli 2007).

In de logica van VB kan de deelname van populaire artiesten aan 0110 alleen maar verklaard worden door misleiding. Populaire artiesten horen immers thuis onder het volk. En, omdat VB dat volk vertegenwoordigt, kan het niet dat die artiesten deelnemen aan een initiatief zoals 0110. De deelnemende populaire artiesten dienen zich volgens de extreemrechtse partij dan ook ernstig vragen te stellen. Door deel te nemen aan 0110, koppelen de artiesten zich volgens Dewinter los van hun publiek. VB vertegenwoordigt immers het volk en artiesten die zich afzetten tegen VB plaatsen zich daardoor aan de kant van de elite. Dewinter schrijft:

"Steeds meer sluit de politieke, culturele en intellectuele elite van ons volk zich op in een politiek correcte ivoren toren. De afstand tussen de man en vrouw in de straat en de wereld van hele en halve BV's allerhande wordt steeds groter. Ik ben ervan

²⁴ Filip Dewinter, Het Laatste Nieuws, 4 juli 2006.

overtuigd dat u als populaire artiest tussen en bij de mensen wil staan in plaats van tegen de mensen in te willen gaan. Ik twijfel dan ook niet aan uw eerlijke en goede bedoelingen en ik ben ervan overtuigd dat u de gepaste conclusies uit mijn schrijven zult willen trekken.” (Filip Dewinter, open brief, 4 juli 2006).

Tegelijk “wijst” het VB kopstuk de populaire artiesten “erop” dat ze door hun deelname aan 0110 ingaan tegen veel Vlamingen. De onderliggende boodschap lijkt te zijn dat hun deelname hen wel eens fans zou kunnen kosten:

“Mag ik er op wijzen dat het Vlaams Belang ondertussen de grootste partij van Vlaanderen is geworden die bijna één miljoen Vlamingen vertegenwoordigt. Heel wat van deze Vlaams Belangkiezers zijn wellicht enthousiaste fans van uzelf of van één van de andere artiesten die deelnemen aan deze anti-Vlaams Belangconcerten.” (Filip Dewinter, open brief, 4 juli 2006).

VB gaat nog verder door te stellen dat artiesten zich simpelweg niet horen te mengen in het politieke debat. De partij hanteert hier een wel erg enge definitie van ‘politiek’: politiek behoort toe aan politici en de rest van de maatschappij heeft zich daarin niet te mengen:

“In een democratie moet iedere kiezer vrij kunnen beslissen voor wie hij wel en voor wie hij niet wenst te

stemmen. Het uitoefenen van morele druk op de kiezers door zangers, artiesten, sportlui, televisievedetten en andere bekende Vlamingen [om die kiezers] tot een politiek oordeel en een stemadvies tegen één bepaalde partij te dwingen, is allesbehalve democratisch. Meer nog, het neigt naar chantage.” (Filip Dewinter, open brief, 4 juli 2006).

Al blijkt die strikte scheiding vooral te gelden voor artiesten die zich afzetten tegen VB. Voor een partij die ervan uitgaat dat ze het volk vertegenwoordigt, mogen artiesten zich uiteraard wél uitspreken vóór de partij van het volk. Dewinter vervolgt:

“Uiteraard besef ik zeer goed dat het cordon sanitaire niet alleen geldt voor het Vlaams Belang. Ook zangers, artiesten, schrijvers, journalisten en zelfs sportlui zijn er de dupe van. Mag ik het voorbeeld aanhalen van de populaire Antwerpse groep *De Strangers* die het vele jaren geleden aandurfden om op te treden op een manifestatie van het Vlaams Belang? Zij werden jarenlang geboycot door de openbare omroep, door allerlei radiostations en door sommige concertorganisatoren. Het is inderdaad gemakkelijker om mee te huilen met de wolven in het bos en het Vlaams Belang met de vinger te wijzen dan om te weerstaan aan de druk van een klein groepje van politiek correcte artiesten à la Tom Barman, Sioen en

Arno, die zichzelf gebombardeerd hebben tot het geweten van Vlaanderen.” (Filip Dewinter, open brief, 4 juli 2006).

Het recht om als artiest politieke statements te maken, is dus voorbehouden voor zij die de partij van het volk steunen. Vanuit de logica van het populisme kan het ook niet anders. Het VB discours steunt op de tegenstelling tussen de elite en het volk, tussen het politieke establishment en de partij van het volk. Dat cruciale antagonisme komt in het gedrang wanneer blijkt dat populaire artiesten de partij van het volk niet genegeen zijn.

In een aantal gevallen probeert VB de kritiek van individuele populaire artiesten dan ook te neutraliseren en hun band met de partij van het volk te herstellen. Het doet dat door te verwijzen naar de persoonlijke betrokkenheid van de artiest bij de partij. VB stelt de populaire artiesten die deelnemen dan niet voor als een ‘zij’ (de elite die zich afzet tegen de partij van het volk), maar probeert vooral de ‘wij’ (de band tussen populaire artiesten en de partij) te herstellen. Meest in het oog springend, is de open brief van Francis Van den Eynde aan Helmut Lotti:

“Dat precies u ook bij de zaak betrokken bent, verbaast mij des te meer omdat uw [sic] vader jarenlang een ijverige propagandist van het voormalige Vlaams Blok in Gent geweest is. Tijdens verschillende verkiezings-

campagnes heeft hij samen met mij opgetrokken om affiches te plakken en ik herinner mij ook dat hij in die tijd wekenlang met een propagandawagen van de partij door de stad reed. Zelf bent u in uw jeugd lid geweest van het VNJ, Vlaams Nationaal Jeugdverbond en bijgevolg zult u wel weten dat de Vlaams-nationalisten niet de kannibalen en de koppenellers zijn waarvoor sommigen ze willen doen doorgaan.”

Op een wat subtieler manier probeert Dewinter Will Tura te distantiëren van de anti VB boodschap van 0110. Hij waagt het niet zich te kanten tegen de Vlaamse artiesten die deelnemen aan 0110, maar ondergraaft de ont koppeling van volks en VB die de deelname van die Vlaamse artiesten impliceert:

“We roepen onze achterban niet op hun platen te boycotten. Integendeel. Ik ben zelf een fan van Tura en kijk al uit naar de nieuwe cd. Met Will Tura heb ik overigens een aangenaam gesprek gevoerd bij een Duvel, waarop ik hem getrakteerd had. Ik merkte bij hem geen enkele antipathie tegen mijn persoon of mijn partij.” (De Standaard & Het Nieuwsblad, 6 juli 2007).

In een interview met Dag Allemaal gaat Dewinter nog verder, wanneer hij Will Tura explicieter betreft bij het politieke project van VB:

“Ik wil simpelweg bereiken dat al die artiesten tijdens de concerten zullen zeggen: ‘Dit is géén actie tegen het Vlaams Belang.’ Neem nu Will Tura. Ik heb met hem ooit op de Grote Markt twee Duvels staan drinken. Hij is een overtuigde Vlaming. [...] Dat is zelfs te horen in enkele van zijn nummers. Wel, Will heeft toen zijn nek uitgestoken. Ik hoop dat hij dat nu ook weer doet.” (Dag Allemaal, 13 september 2006).

Verdraagzaamheid en het blokkeren van de populistische logica

Dewinter probeert niet alleen de populaire artiesten bij VB te betrekken, hij probeert tegelijkertijd de eenduidigheid van de boodschap van 0110 te herstellen. Wat Dewinter verwacht van de deelnemende, populaire artiesten is dat ze “simpelweg” de relatie tussen ‘tegen onverdraagzaamheid en racisme’ en VB doorbreken.²⁵ Hij wil dat zij de problemen die VB heeft met het vaak onuitgesproken statement tegen extreemrechts oplossen door het uit te spreken en zo opnieuw inpasbaar te maken in het populistische discours.

²⁵ In één retorische ruk stelt Dewinter bovendien “overtuigd Vlaming” zijn gelijk met ‘pro VB’ zijn. Vlaams Belang koloniseert zo het Vlaams nationalisme. Deze logica maakt het onmogelijk tegelijk voor Vlaanderen en tegen VB te zijn. Een initiatief gericht tegen VB is per definitie gericht tegen de Vlaamse zaak en elkeen die de Vlaamse zaak genegen is, kan daarom niet deelnemen aan 0110, of moet zich tenminste distantiëren van de ‘anti VB’ boodschap.

Zoals Carl Devos al aangaf, kan VB zich immers zeer moeilijk verzetten tegen verdraagzaamheid *an sich*. De partij probeert dan maar op een aantal andere manieren het brede appèl van ‘voor verdraagzaamheid’ tegen te gaan. Een eerste manier waarop de partij probeert om de band tussen ‘voor verdraagzaamheid’ en ‘tegen VB’ te doorbreken, is door een andere invulling te geven aan ‘verdraagzaamheid’. 0110 wordt dan – net zoals het cordon sanitaire – een teken van ‘onverdraagzaamheid tegen VB en haar kiezers’. Zo valt het in te passen in de populistische logica:

“Wij steken onze hand uit om zonder taboes oplossingen te zoeken voor de problemen van deze stad [Antwerpen], in plaats van ze te verbergen onder de heilige verdraagzaamheid. Want wat is dat eigenlijk? Moeten we verdraagzaam zijn tegenover de agressieve weggebruiker? Tegenover de houding van de islam jegens vrouwen en homo’s? Of is het concept van de verdraagzaamheid alleen tegen onze partij gericht? Eigenlijk zouden wij de eregast moeten zijn op 0110. Wij weten als geen ander wat onverdraagzaamheid inhoudt. (Filip Dewinter, *Gazet van Antwerpen*, 2 oktober 2006).

Tevens onderneemt de partij voortdurend pogingen om de boodschap van 0110 te verenigen tot de volgens haar ware betekenis: een stemadvies tegen VB. Dergelijk expliciet advies tegen VB

kan immers veel makkelijker worden geneutraliseerd of zelfs omgebogen in het voordeel van de partij van het volk door het voor te stellen als een zoveelste anti-initiatief van de elite. In zijn open brief zegt Filip Dewinter:

“De Vlaamse kiezers hebben er stil-aan genoeg van om om de haverklap van artiesten en BV’s allerhande te vernemen voor wie ze wel en voor wie ze niet mogen stemmen. Uiteraard is het een goede zaak dat ook artiesten zich engageren en zich uitspreken tegen onverdraagzaamheid en racisme. De perfide poging om racisme en onverdraagzaamheid te koppelen aan het Vlaams Belang en de kiezer te ontraden om Vlaams Belang te stemmen door de indruk te wekken dat populaire artiesten dit standpunt ondersteunen, is echter oneerlijk en ontoelaatbaar.” (Filip Dewinter, open brief, 4 juli 2006).

VB, politiek en populaire cultuur

Dit laatste citaat toont aan hoe 0110 de populistische logica van VB ondergraaft en hoe de partij alle moeite heeft om daarmee om te gaan. Cruciaal voor het succes van 0110 is dus, in eerste instantie, de deelname van bepaalde artiesten die als ‘Vlaams’ en ‘populair’ worden beschouwd. VB waagt het niet zich tegen deze artiesten te keren omdat de partij ervan uitgaat dat haar electoraat

een band heeft met deze artiesten. Haar populistische discours komt daardoor in de problemen.

Door hun deelname aan 0110 geven de populaire artiesten in kwestie het signaal dat ze zich scharen achter een maatschappijproject dat zeker niet dat van VB is. Waar de populistische VB logica (‘VB = volk’) eigenlijk impliceert dat deze artiesten zich daardoor tot de elite bekeren, durft de partij de artiesten in kwestie feitelijk niet af te doen als elite, net omwille van de veronderstelde relatie tussen populaire artiesten en het VB electoraat, tussen ‘volks’ en ‘volk’.

In de populistische logica van VB is zo iets ondenkbaar. Het kan gewoon niet dat populaire artiesten zich afzetten tegen de partij van het volk. De populistische gelijkstelling van VB en het volk wordt gekoppeld aan de spanning tussen populaire cultuur en elitecultuur: (VB = ‘volk’ = ‘populair’/‘volks’).

Dat populaire artiesten toch deelnemen aan 0110 kan volgens die logica maar twee dingen betekenen. Ofwel zijn de artiesten in kwestie eigenlijk niet volks, ofwel weten die artiesten niet goed wat ze doen. Zoals we zagen, kiest VB voor de tweede optie omdat ze de eerste niet durft beweren. Vervolgens onderneemt de partij een aantal strategieën om die artiesten vooralsnog los te koppelen van 0110 en zo de impliciete band tussen VB en de volkse artiesten te herstellen.

De belangrijkste van die strategieën – en meteen ook de indicatie van de tweede sterkte van 0110 – is en blijft de bewering dat de populaire artiesten misleid

worden door de boodschap van 0110, voor verdraagzaamheid en tegen racisme. Wanneer VB de artiesten hiermee confronteert, ontkennen zij dat ze met hun deelname een statement maken tegen VB of blijven er op zijn minst zeer dubbelzinnig over. Daardoor bevestigt VB enkel zelf de link tussen onverdraagzaamheid en de eigen partij. En wie is er nu tegen verdraagzaamheid en voor racisme?

De focus van 0110 ligt dus op datgene waar VB voor staat – onverdraagzaamheid – in plaats van op de partij zelf. Samen met de deelname van populaire artiesten draagt die focus ertoe bij dat VB 0110 niet kan inpassen in haar populistische logica. 0110 is een statement waartegen de extreemrechtse partij moeilijk kan reageren zonder het nog erger te maken.

Bibliografie

ABTS, Koen (2004) *Het Populistisch Apèl. Voorbij de Populaire Communicatiestijl en Ordinaire Democratiekritiek*. In: *Tijdschrift voor Sociologie* 25 (4): pp. 451-476.

ANDERSON, Benedict (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (herziene versie), London and New York: Verso.

CANOVAN, Margaret (1999) *Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy*. In: *Political Studies* 47 (1): pp. 2-16.

CANOVAN, Margaret (2002) *Taking Politics to the People: Populism as the Ideology of Democracy*. In: MÉNY, Yves & Yves Surel (red.) *Democracies and the Populist Challenge*. Houndmills: Palgrave: pp. 25-44.

CARPENTIER, Nico (in druk) *Populaire Toegang en Toegankelijkheid in de Massamedia: Publiek Debat of Demagogisch Populisme? Een (De)Constructieve Dialoog met 'Populisme'*. Advocare.

HALL, Stuart (1981) *Notes on Deconstructing the Popular*. In: SAMUEL, Raphael (ed.) *People's History and Socialist Strategy*. London: Routledge & Keagan Paul: pp. 227-240.

KAZAN, Michael (1995) *The Populist Persuasion: an American History*. New York: Basic Books.

LACLAU, Ernesto & Chantal Mouffe (2001/1985) *Hegemony and Socialist Strategy. Towards a Radical Democratic Politics* (2nd edition). London: Verso.

LACLAU, Ernesto (2005) *On Populist Reason*. London: Verso.

MÉNY, Yves & Yves Surel (2000) *Par le Peuple, pour le Peuple: le Populisme et les Démocraties*. Paris: Fayard.

MÉNY, Yves & Yves Surel (eds.) (2002) *Democracies and the Populist Challenge*. Houndmills : Palgrave.

- O'SULLIVAN, Tim, John Hartley & Danny Saunders (1983) *Key Concepts in Communication*. London: Methuen.
- STAVRAKAKIS, Yannis (2004) *Antinomies of Formalism: Laclau's Theory of Populism and the Lessons from Religious Populism in Greece*. In: Journal of Political Ideologies 9 (3): pp. 253-268.
- STREET, John. (1997) *Politics and Popular Culture*. Cambridge: Polity.
- TAGGART, Paul (2000) *Populism*. Buckingham: Open University Press.
- WILLIAMS, Raymond (1983) *Keywords: a Vocabulary of Culture and Society* (herziene druk). New York: Oxford University Press.

6 1 1

K

Hoogmis voor verdraagzaamheid

Michael Debusscher

Deze bijdrage werpt een cultuursociologische blik op de 0110 concerten van 1 oktober 2006. Het vertrekt van de resultaten van een korte bevraging die samen met Kunst en Democratie werd uitgevoerd tijdens het evenement.

Die gegevens zijn niet representatief, maar wel indicatief voor enkele aandachtspunten die dit artikel opwerpt. In totaal beantwoordden 350 bezoekers een vragenlijst in Antwerpen, Gent en Brussel. Aan de hand van enkele korte meerkeuzevragen, peilde de enquête naar de redenen van hun bezoek, naar de mate van hun verbondenheid met de andere aanwezigen en met de concertstad en naar hun invulling van het begrip 'verdraagzaamheid', een sleutelterm voor de 0110 organisatie.

In deze bijdrage is het niet de bedoeling om oorzaken, gevolgen en redenen achter de stembuslagen van 2006 of 2007 te analyseren. 0110 is ondertussen wel al een tijdje achter de rug en, met de uitslag van de laatste federale verkiezingen eerder dit jaar, is een deel van de 'linkse' euforie ten gevolge van de uitslag van de lokale verkiezingen van 8 oktober 2006 wel degelijk bekoeld, maar verklaringen voor de winst of het verlies van deze of gene politieke partij zijn steeds hypothetisch. Eerder dan zich te wagen aan een

theorie over de mogelijke invloed van de concerten op de verkiezingsuitslag, kiest het essay dus eerder een cultuursociologisch perspectief.

Collectieve bijeenkomsten als zuiveringsrituelen

De openingsvraag van de enquête vroeg naar de beweegredenen van de 0110 bezoekers: waarom woonden zij de concerten bij?

Voor ongeveer 65% van de respondenten was de muziek een belangrijke reden voor hun aanwezigheid. Opvallend echter is dat maar liefst 85% van de aanwezigen de boodschap 'voor verdraagzaamheid en tegen racisme, extremisme en zinloos geweld' opgaf als "zeer belangrijke" reden om naar de concerten te gaan.

Een muziekconcert waar de boodschap belangrijker is dan de muziek is bijzonder, maar niet uniek. We kennen allemaal wel, onder meer, de Live Aid concerten in 1985 (een benefiet voor de hongersnood in Ethiopië) of het concert in Londen ter nagedachtenis van het 10-jarig overlijden van prinses Diana.

Dergelijke concerten zijn, over het algemeen, erg succesvol omdat ze, enerzijds,

een unieke combinatie van artiesten opleveren en, anderzijds, een duidelijke maatschappelijke boodschap uitdragen. De aanleiding voor deze initiatieven is steeds actueel en raakt de grote meerderheid van de bevolking. Vanuit sociologisch oogpunt kan een gebeuren als 0110 in Vlaanderen dan ook vergeleken worden met de Witte Mars in 1996. Ook toen bleken heel wat mensen de nood te voelen om gezamenlijk op te komen voor een collectieve boodschap.

Koen Pelleriaux (1997) ziet in de massale opkomst van 300.000 mensen op de Witte Mars een typevoorbeeld van een zuiveringsritueel. Hij liet zich daarbij inspireren door één van de grondleggers van de sociologie, Émile Durkheim. In het begin van de 20ste eeuw omschreef Durkheim een zuiveringsritueel als een collectief ritueel met de bedoeling een waarde, een norm of sacraliteit te (her)bevestigen.

Volgens Durkheim gebeurt dat wanneer waarden of normen door bepaalde omstandigheden 'bevuild' worden of onder druk komen te staan. Durkheims ritueeltheorie sluit aan bij zijn visie op religie. Kort uitgelegd, beschouwt Durkheim religie als de opdeling van de wereld in 'sacrale' en 'profane' elementen. Zo ontstaat in de betekenisgeving van de mens een dichotomie tussen twee domeinen, waarbij het ene domein wel integraal het andere definieert (extrapolatie).

In het sacrale domein vertoeven voor Durkheim immers niet alleen goden en materiële objecten of geloofsovertuigingen, zoals waarden en normen, maar,

in principe alles wat niet als profaan wordt beschouwd. Het sacrale extrapoleert dus het profane. Betekenisgeving polariseert. Religie wordt het geheel van geloofsovertuigingen en rituelen om die dichotomie en haar extrapolatie blijvend te verantwoorden en in leven te houden.

Om deze stelling aan te tonen, legde Durkheim zich toe op het Australische totemisme.¹ De totem is volgens hem het materiële embleem dat alle sacrale elementen (voorwerpen, dieren, goden, ...) verenigt. In de totem – en door middel van geloofsovertuigingen en rituelen – worden ze een eenheid in het sacrale domein. Het is gebruikelijk de sacrale objecten veilig op te bergen en enkel uit te stallen tijdens rituelen. Het bekijken of aanraken van totemobjecten buiten de rituelen om, wordt beschouwd als een bevuiling van de sacraliteit en moet worden gecompenseerd door een zuiveringsritueel. Tijdens dat zuiveringsritueel moet de clan, die zich verenigt rond de totem, het bevuilde object zuiveren om de sacraliteit ervan te herbevestigen.

Ondanks het feit dat Durkheims visie al een eeuw oud is, reikt ze een interessant perspectief aan om naar hedendaagse collectieve gebeurtenissen te kijken. Een analyse van de Witte Mars, bijvoorbeeld, toont aan dat sommige denk- en handelingspatronen tijdloos en vooral universeel zijn. Wanneer iets waar we veel belang aan hechten gekrenkt of

¹ Zie Durkheim (1912).

– met Durkheimiaanse termen – bevuild wordt, dan voelen we zeer sterk de nood om te reageren. Heel structuralistisch zouden we kunnen stellen dat we dan de vertrouwde orde willen herstellen.

Zoiets is overigens inherent aan een samenleving of, beter gezegd, aan een gemeenschap. Een gemeenschap heeft namelijk per definitie een gemeenschappelijke basis, iets dat hen bindt. Als aan deze basis wordt geraakt, zal de betrokken gemeenschap reageren. In die optiek kan dus ook 0110 geïnterpreteerd worden als een zuiveringsritueel. Het succes van de concerten leert ons wat mensen belangrijk vinden en geeft zo een beeld van de gemeenschap die ze samen vormen.

Voor Durkheim heeft een zuiveringsritueel een aantal zeer herkenbare en fundamentele eigenschappen. Eerst en vooral is er steeds sprake van een 'collectieve basis'. Dat kan, in principe, alles zijn wat door de gemeenschap als onderdeel van het sacrale domein wordt beschouwd: een object, een waarde, een norm, een symbool, ...

Die gemeenschappelijke basis staat niet op zich, maar wordt pas belangrijk door de betekenis die ze toegeschreven krijgt. Het belang van, bijvoorbeeld, onze nationale driekleur is niet gelegen in de stof waaruit ze gemaakt is, maar wel in de betekenis die eraan wordt gegeven. Het vertrappen of verbranden ervan is dan ook een symbolische daad: de waarden en normen die zich achter de vlag verschuilen, worden bekritiseerd. Op dezelfde manier zal men de vlag hijsen

om aan te geven dat die waarden en normen belangrijk zijn. De vlag als object, de kleuren op de vlag als symbool en de waarden en normen als betekenisgevers zijn op die manier met elkaar verbonden in de totem. Door een van deze elementen te krenken, raakt men dus aan het geheel en haar eenheid.

Vandaar dat het 'bevuiden' van de nationale vlag in sommige landen de gemeenschap zeer sterk beroert en zelfs strafbaar is. Het feit dat in de Verenigde Staten, spotten met de *Stars & Stripes* als heiligschennis (sacrilegie) wordt beschouwd, toont aan dat zich een sterke gemeenschap heeft gevormd rond de normen en waarden waarvoor de vlag symbool staat. In landen waarbij de betekenis van de vlag minder duidelijk gedefinieerd is, zal het bevuiden van de vlag veel minder reactie ontlokken. Slechts indien de gemeenschap aan een object een sacrale betekenis toeschrijft, gestoeld op waarden en normen die door dezelfde gemeenschap als fundamenteel worden beschouwd, zal het bevuiden van dat object een collectieve reactie ontlokken die we als een zuiveringsritueel kunnen bestempelen.

Naast deze collectieve basis moet zich tevens een situatie voordoen die aanleiding geeft tot de nood aan een zuiveringsritueel. Voor een deel is dat in onze samenleving geïnstitutionaliseerd. Een nationale feestdag is een (her)bevestiging van de gemeenschap en dus van de gedeelde waarden en normen die gekoppeld worden aan die nationaliteit. Bij een nationale feestdag heeft zich echter geen

recentelijk voorafgaande gebeurtenis voorgedaan als aanleiding voor het zuiveringsritueel. De reden voor dat ritueel ligt namelijk al ver achter ons. Toch kan het aantal vlaggen dat in het straatbeeld te zien is op een nationale feestdag een duidelijk teken zijn van de nood aan of de intensiteit van het zuiveringsritueel. In het geval van 0110, de Witte Mars en andere éénmalige zuiveringsrituelen was de aanleiding 'een bevuilende daad'. Hierbij is er sprake van een recente, actuele situatie waarvan de gemeenschap het gevoel heeft dat ze de sacrale waarde bevuilt. Bij de Witte Mars was de aanleiding de aantasting van de sacraliteit van het kind door de onaanvaardbare handelingen van Marc Dutroux en de twijfelachtige werking van het gerecht. Met de optocht door de straten van Brussel op 20 oktober 1996, gaven de 300.000 aanwezigen aan dat dergelijke totemaantasting niet getolereerd kon worden en dat het gerecht in zulke gevallen niet mag falen in haar ontsmetting.

De mens als god en verdraagzaamheid als sacrale waarde

Volgend op zijn analyse over religie in de samenleving, stelde Durkheim vast dat – eind 19de, begin 20ste eeuw en naar aanleiding van de Dreyfus-affaire en de bijkomende, verregaande polarisering onder de Fransen – zich een nieuwe vorm van religie ontwikkelt. In *L'individualisme*

et les intellectuels (1898) omschrijft Durkheim die religie als de 'verering van het menszijn'. Hij begrijpt het als een gemeenschappelijk denkpatroon over en rond het belang van de mens. Naar analogie met transcendente religies wordt daarin de mens *an sich* als goddelijk beschouwd.

Ondertussen is deze religie gemeengoed in Westerse en Westers gerichte samenlevingen. De bijbel voor deze religie, namelijk de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*, wordt punctueel gevolgd. Elke schending wordt op verontwaardiging onthaald. Binnen deze religie nemen kinderen symbolisch een totemplaats in. Onbezoedeld door profane, maatschappelijke invloeden, zijn zij de 'zuivere' belichaming van de 'goddelijke' mens. Een aantasting van deze zuiverheid zal voor de sacrale gemeenschap altijd aanleiding geven tot uitgesproken verontwaardiging en tot hevige reactie.

Die religie is in onze samenleving zo geïstitutionaliseerd dat we er een vast zuiveringsritueel voor geïmplementeerd hebben. Bij de schending van de waarden en normen van deze religie treedt, in de meeste gevallen, namelijk het gerecht in werking. Het gehele proces dat volgt op de schending is een typevoorbeeld van een zuiveringsritueel, of dat zou het althans moeten zijn.

In het geval van de affaire Dutroux of, in het algemeen, bij een grove schending of bevuilding van de sacraliteit van het kind, volstaat deze geïstitutionaliseerde vorm van zuivering echter niet. In dat geval vraagt de zuivering meer

dan het gebruikelijke en zal de gemeenschap 'spontaan' duidelijk maken dat de sacraliteit nog steeds van zeer groot belang is.

Evenementen zoals 0110 vallen onder dezelfde religie. Net als voor de Witte Mars staat 'de mens' en 'het menszijn' centraal in het ritueel. Ondanks de zeer verschillende aanleidingen voor deze zuiveringsrituelen, gaat het in beide gevallen over een collectieve reactie op de krenking van de sacraliteit van de mens.

Twee belangrijke gebeurtenissen waren meebepalend voor het ontstaan van 0110. De eerste gebeurtenis is de dubbele racistische moord door een achttienjarige skinhead Hans Van Temsche in het centrum van Antwerpen op 11 mei 2006. De tweede aanleiding is het gevreesde succes van het Vlaams Belang bij de lokale verkiezingen van 8 oktober 2006. Beide situaties zetten de sacraliteit van het menszijn onder druk. Ze vormden de ideale voedingsbodem voor een zuiveringsritueel dat het belang van de waarde 'verdraagzaamheid' bevestigt.

Een moord is uiteraard een duidelijke krenking van de basisrechten van de mens. Deze schending gebeurt echter veelvuldig en ontlokt zeker niet altijd een collectieve reactie, laat staan de organisatie van een concert. Daarvoor bestaat er immers een geïnstitutionaliseerd zuiveringsritueel in de vorm van een gerechtelijk proces.

De moorden in Antwerpen, het Centraal station van Brussel en op het Marie-Joséplein in Oostende zijn echter wel zeer

flagrante voorbeelden van extreem en zinloos geweld. Nog belangrijker, is dat ze, in de media en in de hoofden van de gemeenschap, worden vertaald als een steeds toenemende onverdraagzaamheid ten aanzien van de 'andere'. Die 'andere' kan vervolgens een allochtoon zijn, maar evengoed een medegebruiker van de openbare weg of een spelend kind in de wijk. Die al dan niet reële toename van onverdraagzaamheid is voor fervente aanhangers van de religie van de mens een aantasting van de fundamenten van hun geloof. Om volwaardig mens te zijn, moet men zich individueel kunnen ontplooiën en daarvoor moet men, binnen de samenleving, de ruimte krijgen.

Hoewel misschien minder voor de hand liggend, kadert ook de tweede aanleiding voor de concerten – de lokale verkiezingen van 2006 – in datzelfde perspectief. Met een zoveelste nakende verkiezingsoverwinning van het Vlaams Belang zou nog maar eens een politieke partij vooruitgang boeken die 'verdraagzaamheid' ten aanzien van bepaalde bevolkingsgroepen niet meteen hoog in het vaandel draagt.

De boodschap en de boodschapper

De geschetste aanleidingen en de context van de concerten werpen een helder licht op de redenen voor 0110 als zuiveringsritueel. Het is echter niet omdat er duidelijk

ke aanleidingen zijn voor een zuiveringsritueel, dat het er ook effectief komt.

Het geheel van de gebeurtenissen moet daarvoor eerst worden vertaald in een boodschap. Bij een traditionele religie wordt deze functie door de band door een priester opgenomen. De priester vertaalt de gebeurtenissen naar de taal van de bijbel. Zowel bij de Witte Mars als bij de meeste hedendaagse, groot-schalige zuiveringsrituelen spelen de media die vertalerrol.

Toch blijft de boodschapper bijzonder belangrijk. Zoals een priester bij een traditionele religieuze bijeenkomst, moet de boodschapper de boodschap helder kunnen overbrengen. Hij moet individuen mobiliseren en zo een collectiviteit of een gemeenschap (her)smeden. In zijn analyse van de Witte Mars, noemt Pelle-riaux de boodschapper – onder andere VLD'er en eertijds Dutroux-commissie-voorzitter Marc Verwilghen – dan ook niet voor niets de 'Witte Ridder'.

Voor wat betrof 0110 werd deze rol, weliswaar aarzelend, opgenomen door Tom Barman en in mindere mate door de andere organisatoren Arno Hintjens, Frederik Sioen en Jan Goossens. Ik zeg dat dat 'aarzelend' gebeurde, omdat, in de aanloop naar 0110, de boodschap voor de boodschapper zelf niet onmiddellijk duidelijk was. De oorspronkelijke poging om de concerten als een manifestatie tegen het Vlaams Belang op te zetten, bleek, achteraf beschouwd, al snel niet de juiste piste.

De waarde 'verdraagzaamheid', en daarmee de verwerping van extremis-

me en zinloos geweld was dat duidelijk wél. De inzet van deze waarde bleek een veel bredere basis te hebben dan het initiële uitgangspunt 'anti-Vlaams Belang'. Enerzijds is dat omdat het Vlaams Belang een politieke partij is met een ideologisch programma waarin ook tal van andere waarden en normen ter sprake komen. Die boodschap is eenvoudigweg niet eenduidig of polariserend genoeg om een grote massa mensen op straat te krijgen. Anderzijds is dat omdat we ook tegenover politieke partijen over een geïnstitutionaliseerd zuiveringsritueel beschikken, namelijk de verkiezingen. Wie niet akkoord gaat met de interpretaties van de waarden en normen door een bepaalde politieke partij stemt tijdens dat ritueel voor een andere partij.

Eens de boodschap duidelijk geformuleerd is door de boodschapper is het de vraag in welke mate ze gehoor krijgt. Zeker in het geval van onze moderne zuiveringsrituelen is het niet altijd duidelijk wie de boodschap oppikt en wie zich daardoor aangesproken voelt. Het eerder geciteerde voorbeeld over het belang van de nationale vlag en het vieren van de nationale feestdag, geeft al aan dat veel afhangt van de context.

In een samenleving waar steeds meer gevallen van onverdraagzaamheid worden geseind en gemediatiseerd en waar een onverdraagzame partij als het Vlaams Belang keer op keer verkiezingsoverwinningen boekt, kan men zich terecht de vraag stellen in welke mate de Vlaamse bevolking verdraagzaamheid nog belangrijk vindt. De massale

opkomst bij 0110 geeft hierop een uitgesproken antwoord. Het succes toont aan dat er wel degelijk nog een brede basis is voor verdraagzaamheid, dat er nog een gemeenschap bestaat rond deze waarde. Anderzijds zijn zelfs 100.000 aanwezigen 'slechts' 1% van de bevolking. Hoe die gemeenschap er socio-demografisch uitziet, zou interessant zijn voor verder onderzoek.

Tijdens onze korte enquête werd alvast gepeild naar de invulling die mensen geven aan de waarde 'verdraagzaamheid'. De meningen daarover waren heel uiteenlopend. De meerderheid gaf aan dat verdraagzaamheid zowel gaat over 'vreedzaam naast elkaar leven' als over 'met elkaar in gesprek gaan'.

Daarnaast toont onze bevraging aan dat de overgrote meerderheid zich sterk verbonden voelt met de stad waar het concert plaatsvond en met de andere concertgangers. Die verbondenheid stoelt ongetwijfeld op de gemeenschappelijke ideologische basis en de bevestiging van het maatschappelijke belang van verdraagzaamheid.

Zich verbonden voelen met de stad is immers zich verbonden voelen met de inwoners en dus ook verdraagzaam zijn ten aanzien van je medebewoners. Op een concert van een popidool voelen de aanwezigen zich vaak verbonden met elkaar omdat ze 'allemaal samen' fan zijn van de optredende artiest. Maar de affiches op 0110 waren zo genredivers dat de artiesten moeilijk als reden voor de verbondenheid tussen de aanwezigen kunnen gelden. De gemeenschaps-

waarde verdraagzaamheid is zo kwintessentieel voor het opzet van 0110.

Naast die gemeenschappelijke basis (de boodschap) en een gemeenschap (met boodschapper) om het zuiveringsritueel te kunnen uitvoeren, is ook de vormelijke uitvoering van het ritueel zelf erg belangrijk voor het succes. Voor een goed ritueel moet de inzet van het zuiveringsritueel ruim aandacht krijgen. Speciaal ter gelegenheid van 0110 hadden verscheidene artiesten de teksten van hun vertrouwde songs aangepast of zelfs nieuwe liedjes gecomponeerd. In die songs werd ruim aandacht geschonken aan het thema van de concerten. Dat dit door de aanwezigen werd geapprecieerd is dan ook evident. In een hoogmis voor verdraagzaamheid zijn liedjesteeksten over verdraagzaamheid op hun plaats.

Besluit

0110 kan dus een rituele bijeenkomst genoemd worden. Gelijkgestemden wilden er door hun aanwezigheid publiekelijk tonen dat ze de waarde 'verdraagzaamheid' belangrijk vinden. Door hun verbondenheid te benadrukken en in de handen te klappen bij aangepaste teksten bevestigen ze aan de buitenwereld dat rekening gehouden moet worden met henzelf en met hun maatschappelijke visie. Ongeacht de verkiezingsuitslagen van lokale en federale verkiezingen in 2006 en 2007, is dat een cultuursociologische gegevenheid. Doordat op 0110

meer dan 100.000 mensen gelijktijdig aangaven dat er wel degelijk nog altijd een gemeenschappelijke basis bestaat voor verdraagzaamheid, wordt een gevoel van gemeenschap gecreëerd en is de strijd tegen 'de (politieke) vijand' veel minder persoonlijk.

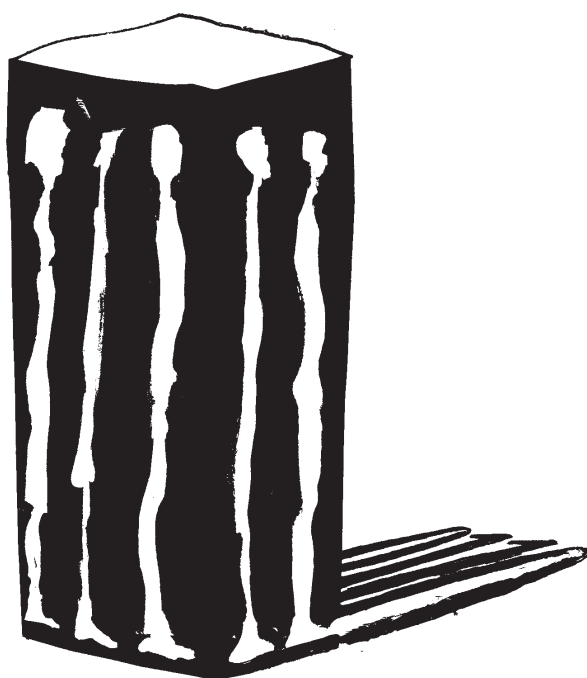
Bibliografie

DURKHEIM, Emile (1898) *L'individualisme et les intellectuels*, in : J.-C. Filloux (1987) La science sociale et l'action. P.U.F. : Paris.

DURKHEIM, Emile (1912) *Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie*. P.U.F: Paris.

PELLERIAUX, Koen (1997) *Alles wordt nieuw*. In: Samenleving en Politiek, jrg. 4, nr. 1, pp. 22-25.

© 172

Y

Colofon

- **Redactie** Katrien Smits, Benjamin De Cleen en Michael Debusscher
- **Eindredactie** Filip Stuerbout
- **Huisstijl** Gerard Alsteens (GAL)
- **Dank voor hun medewerking** Nico Carpentier, Tijs Vastesaegeer, Bart Caron, Ivo Janssens, Bram Bogaerts, Jana Kerremans, Simon Smessaert en Mattias Van den Eede
- **Lay-out & druk** EPO
- **Secretariaat** Wendy Heymans
- **V.U.** Ivo Janssens, Arenbergstraat 1D, 1000 Brussel

Momenten is een publicatie van Kunst en Democratie vzw.

Extra exemplaren van dit nummer kunnen besteld worden bij Kunst en Democratie: info@kend.be

Subsidiënten

